

**Κείμενα
Νεοελληνικής Λογοτεχνίας**

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 2ος

**Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 /
Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:**

**«Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων
εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος

Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ

Πρόεδρος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων
βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού
εκπαιδευτικού υλικού με βάση το
ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»**

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης

Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου

Γεώργιος Κ. Παληός

Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου

Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγ. Ινστιτ.

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από

το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και

25% από εθνικούς πόρους.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ευριπίδης Γαραντούδης, *επίκουρος
Καθηγητής του Πανεπιστημίου
Αθηνών*

Σοφία Χατζηδημητρίου,
Σχολική Σύμβουλος

Θεοδώρα Μέντη, *Φιλολόγος,
Εκπαιδευτικός Β/θμιας
Εκπαίδευσης*

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Δημήτριος Σουλιώτης,
*Αναπληρωτής Καθηγητής του
Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας*
Βασίλειος Τσιλιμίγκρας, *Σχολικός
Σύμβουλος*

Γεώργιος Ελευθερόπουλος,
*Φιλολόγος Εκπαιδευτικός Β/θμιας
Εκπαίδευσης*

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ελένη Κεχαγιόγλου, *Φιλολόγος*

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Χρυσούλα Βέικου, Σύμβουλος του
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Ηλίας Γιούρης, Φιλολόγος
Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Αλέκος Φασιανός, Ζωγράφος

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ
ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας
Αποφ. 16158/6-11-06 και
75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Ευριπίδης Γαραντούδης
Σοφία Χατζηδημητρίου
Θεοδώρα Μέντη**

**ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ
ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ**

**Κείμενα
Νεοελληνικής Λογοτεχνίας**

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 2ος

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΛΥΜΠΕΡΑΚΗ

Οι Κυριακές στη θάλασσα

Το παρακάτω κείμενο είναι απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Λυμπεράκη Τα ψάθινα καπέλα (1946). Η υπόθεσή του διαδραματίζεται στην Κηφισιά τα τελευταία καλοκαίρια πριν από το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και αναφέρεται στη ζωή τριών νεαρών κοριτσιών-αδερφών (16, 18 και 20 χρόνων). Η Κατερίνα, η Μαρία και η Ινφάντα περνούν τις διακοπές τους στο κτήμα του παππού, βιώνοντας με ξεχωριστό τρόπο η καθεμιά τους την πορεία προς την ενηλικίωση. Αν και οι γονείς των κοριτσιών έχουν χωρίσει, οι σχέσεις ανάμεσα στους γονείς αλλά και την ευρύτερη οικογένεια διαπνέονται από ζεστά ανθρώπινα συναισθήματα. Στο από-

σπασμα η αφηγήτρια (η μικρότερη αδερφή, Κατερίνα) αναπολεί κυρίως τις ξέγνοιαστες και όμορφες στιγμές στις κυριακάτικες εκδρομές με τον πατέρα της στη θάλασσα.

Ο πατέρας είναι υπάλληλος σε μια Τράπεζα. Φεύγει το πρωί και γυρίζει αργά το μεσημέρι. Οι μηχανές και τα βιβλία τον απασχολούν όλες τις ώρες της σκόλης* του. Φαίνεται ότι και στο παλιό μας σπίτι, τον καιρό που ζούσανε με τη μητέρα το ίδιο τον απασχολούσαν. Ήταν ίσως η κύρια αιτία που χωρίσανε. Αυτό, και το ότι της έκανε απιστίες. Όταν ήμουν μικρή δεν μπορούσα να καταλάβω πώς ένας άνθρωπος αγνός σαν τον πατέρα μπορούσε

---

*σκόλη: ημέρα ξεκούρασης

να κάνει απιστία. Τώρα το καταλαβαίνω.

Απ' το παλιό μας σπίτι θυμάμαι λίγα πράγματα. Ήταν κάπου κοντά στο Λυκαβηττό κι είχε ταράτσα που 'βλεπε στο Φάληρο. Ζούσε μαζί μας ο πατέρας κι είχαμε ένα λαγωνικό* που το λέγανε Ντικ. Θυμάμαι και δυο βάζα κινέζικα στις δυο γωνιές της σάλας. Τίποτ' άλλο. Η Μαρία όμως θυμάται πολλά. Μας τα λέει καμιά φορά κι εμείς δακρύζουμε κρυφά η μια από την άλλη.

Με τον πατέρα πηγαίναμε στη θάλασσα σχεδόν κάθε Κυριακή. Είχε ένα παμπάλαιο αυτοκίνητο που 'μοιαζε με οβίδα και που το λέγαμε «Καραϊσκάκη». Έτσι το 'χε βαφτίσει ένα μορτόπαιδο* καθώς

---

*λαγωνικό: κυνηγετικό σκυλί

*μορτόπαιδο: αλητόπαιδο

περνούσαμε από έναν κεντρικό δρόμο της Αθήνας, και μείς χαρήκαμε, γιατί το αυτοκίνητο του πατέρα δεν ήταν κοινό αυτοκίνητο και του άξιζε να έχει ένα όνομα. Το χρώμα του ήταν καφέ ή γκρίζο ή ίσως και χακί, από μέσα ήταν στρωμένο με βυσσινί πετσί αληθινό, μια πολυτέλεια που ερχόταν σε αντίθεση με το σύνολο· ήταν ψηλό, εντελώς ανοιχτό και δίχως κουκούλα, με τη μηχανή του κομμένη μπροστά κατακόρυφα σα φάτσα μούργικου* σκύλου· πίσω κατέληγε σε μύτη που θύμιζε ουρά τσαλαπετεινού· κι εκεί στη μύτη υπήρχε ένα ξύλινο ντουλαπάκι όπου πετούσαμε τα κοστούμια του μπάνιου,* τα ψαρικά, κι ό,τι άλλο, ανάκατα. Κοντολογίς

---

*μούργικος: μούργος, αδέσποτος σκύλος *κοστούμια του μπάνιου: μαγιό

ήταν ένα αυτοκίνητο με δικό του χαρακτήρα και εμφάνιση προκλητική.

Μαζί μας έρχονταν πολλές φορές τα ξαδέρφια μας, ο Αντρικός και η Έλλη. Ο Αντρικός ήταν μικρός, μα η Έλλη είχε την ηλικία της Ινφάντας. Ήταν ένα κορίτσι μελαχρινό, μικροκαμωμένο, με άσχημη μύτη, με τα πιο γλυκά μάτια που γίνονται. Γλυκομίλητο και φλύαρο. Τα ιδανικά της ήταν ωραία και κοντινά, όμως, ανεξήγητα, δεν μπορούσε να τα φτάσει. Μια φορά, όταν ήταν μικρή, πήγε ταξίδι στο Παρίσι. Δεν το ποθούσε αυτό το ταξίδι, μα βρέθηκε εκεί, την είχαν πάρει μαζί τους οι γονείς της. Στο Παρίσι όμως, σε μια φωτεινή βιτρίνα, είδε μια κούκλα κατάξανθη με γαλάζιο φόρεμα. Αυτή την κούκλα τη θέλησε, δεν έκλεισε μάτι για χάρη

της νύχτες ολάκερες, μα δεν
μπόρεσε να την αποχτήσει. Και δεν
ήταν κι ακριβή.

Την αγαπούσα πολύ την Έλλη.
Μπορούσαμε να κουβεντιάζουμε
μαζί για τις λεπτομέρειες της καθη-
μερινής ζωής χωρίς να τις ασχημαί-
νουμε, και τούτο είχε μιαν αξία. Για
σπουδαία βέβαια δε λέγαμε, μα
ήταν σα να τ' αφήναμε ξεπίτηδες
άγγιχτα, παρθένα, σε κάποια γωνιά,
έτσι που η καθεμιά μας να τα 'χει
για κείνην και να μπορεί να τα
σκέφτεται μέσα στη μοναξιά, δίχως
τύψη πως τα πρόδωσε.

Όταν τις γιορτές ερχόταν στο
σπίτι μας στην εξοχή, κοιμόμαστε
στο ίδιο δωμάτιο, και το βράδυ
βάζαμε τάμα* και ξυπνούσαμε τα
μεσάνυχτα για να πούμε τάχα μια

---

*τάμα: υπόσχεση

ευχή που κρατούσε μυστική η μια απ' την άλλη, και που εξάλλου δεν υπήρχε. Ή μαντεύαμε τα μελλούμενα κι όσα θα μας συμβαίνουν από το αν το φεγγάρι ήταν πλαγιαστό ή όρθιο. Όλ' αυτά ήταν ωραία, πολύ ωραία.

Τις Κυριακές λοιπόν στη θάλασσα ερχόταν η Έλλη και καμιά φορά ο θεός Αγησίλαος· τότε γινόταν το μεγάλο γλέντι. Ο θεός Αγησίλαος ήταν σαν παιδί, καλός κι ανεύθυνος. Είχε μια ασυνέπεια γιομάτη γοητεία. Μπορούσες να τον περιμένεις στην Κηφισιά κι εκείνος να πάει να σε γυρεύει στο Φάληρο, ξέροντας πως βρίσκεσαι στην Κηφισιά. Κι έτσι ήταν σ' όλα του τα ζητήματα. Την αίσθηση του χρόνου δεν την είχε, ούτε της κακίας του κόσμου. Ήταν σα να ζούσε σ' ένα έρημο νησί κι έπαιζε όλη τη μέρα με

τα βότσαλα. Κι ο πατέρας ήταν λίγο σαν παιδί που παίζει με τα βότσαλα, κι αγνοούσε κι αυτός την κακία του κόσμου. Μόνο που αν τον περίμενες στην Κηφισιά και το 'ξερε, στην Κηφισιά θα 'ρχόταν να σε βρει.

Μοιάζανε πολύ ο πατέρας κι ο θείος Αγησίλαος. Ήταν μάλλον κοντοί με μαύρα μαλλιά και μάτια ζαρκαδιού που σπίθιζαν σαν αντικρίζανε τη θάλασσα. Γιατί πατρίδα τους ήταν το Μεσολόγγι. Στα μικρά τους χρόνια περνούσανε τις μέρες τους ψαρεύοντας στη λιμνοθάλασσα. Πριν ξεκινήσουν, για να δούνε τον καιρό, κρεμούσανε στο παράθυρο άσπρο σεντόνι. Στ' ανοιχτά λέγαν μόνο τις απαραίτητες κουβέντες· για την πετονια, για το δόλωμα, για το πώς τσιμπάει το κάθε ψάρι. Μα βέβαια τ' απογέματα,

όταν ο ήλιος γινόταν πορτοκαλής κι
η λιμνοθάλασσα ξαπλωμένη πορτο-
καλιά γυναίκα, δε λέγαν ούτε αυτά.

Εκείνες οι Κυριακές θα μείνουν
μέσα μου ατόφιας, έτσι όπως τις
έζησα. Καμιά τους λεπτομέρεια δε
θα λησμονηθεί. Πλησιάζαμε τον
κόσμο της θάλασσας. Εμείς που
ζούσαμε με τα μερμήγκια, τις
σαύρες και τα βατράχια, σαστίζαμε
μπρος στα κύματα. Αφήναμε τα
καβούρια να μπήγουν τις δαγκάνες
τους μέσα στη σάρκα μας για ν’

**Νικηφόρος Λύτρας,
*Το ψάθινο καπέλο***

ανακατωθεί η αλμύρα με το αίμα μας. Και τα ψάρια ν' αγγίζουν τα κορμιά μας για να νιώσουμε πόσο κρύα είναι. Κι ευχόμεσταν να βρεθεί στο πέρασμά μας μια ρουφήχτρα που θα μας έδινε τη γλύκα του θανάτου, χωρίς όμως να πεθάνουμε.

Η Μαρία κολυμπούσε πλαγιαστά, γυναικεία όπως λένε. Έμενε για λίγο μέσα στο νερό κι ύστερα ξάπλωνε ανάσκελα στον ήλιο. Ηρεμούσε, γλύκαινε το πρόσωπό της, δε μιλούσε δυνατά ούτε γελούσε· το περπάτημα της γινόταν παιδιάτικο, το στήθος της μικραίνει, τα μάτια της παίρναν μια λαμπερή διαφάνεια. Τι αγνή που είσαι τις Κυριακές. Μαρία... Η γη με τις αναθυμιάσεις της και την κρυμμένη λάβα της σ' ερεθίζει, σε προκαλεί να της μοιάσεις, οι γέννες της σου θυμίζουν το χρέος σου, είσαι

γυναίκα σου λεν. Αν μπορούσες να
λευτερωθείς απ' όλα αυτά, να
νιώσεις την υπέρτατη ουδετερό-
τητα της θάλασσας...

Κι η Ινφάντα άλλαζε· λες και τα
μάτια της γίνονταν πιο λοξά.
Γελούσε με το καθετί, ανόητα, κι
έκανε κινήσεις περιττές, πείραζε
τον πατέρα και το θείο Αγησίλαο
και δε στεκόταν λεπτό. Έλειπε
βέβαια κι η θεία Τερέζα.

Με την Έλλη ξανοιγόμαστε πολύ.
Όταν γυρίζαμε στην αμμουδιά, η
σάρκα μας ήταν σφιχτή, η ανάσα
μας εύκολη. Δεχόμασταν τον ήλιο,
τρώγαμε ψωμί κι αχλάδια, κι ευχα-
ριστούσαμε το Θεό. Ο θείος Αγησί-
λαος τότε άρχιζε τις μεσολογγίτικες
ιστορίες του...

**Μ. Λυμπεράκη, Τα ψάθινα καπέλα,
Κέδρος**

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1** Τα κορίτσια, μετά το χωρισμό των γονιών τους, ζουν με τη μητέρα τους. Πώς περιγράφει η αφηγήτρια τη σχέση τους με τον πατέρα;
- 2** Πώς περνούσαν οι τρεις αδερφές τις Κυριακές τους στη θάλασσα;
- 3** Ποια σχέση έχει η αφηγήτρια με την ξαδέρφη της Έλλη; Έχετε αντίστοιχα βιώματα με ξαδέρφια σας;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Τοποθετώντας στο κέντρο τον πατέρα και τη μητέρα σας σχεδιάστε το οικογενειακό σας δέντρο, στο οποίο να περιλαμβάνονται τα αδέρφια, οι παππούδες και άλλοι συγγενείς σας.

ΝΑΖΙΜ ΧΙΚΜΕΤ

Νανούρισμα στο γιο μου

Ο πατέρας-ποιητής παραστέκεται στο άρρωστο παιδί του και υπαγορεύει στη μητέρα το παρακάτω ασυνήθιστο νανούρισμα.

Ο γιος μου κρυολόγησε. Καίει στον πυρετό, ύπνος δεν τον παίρνει. Τα μάτια του βγάζουνε φωτιές. Κι η μάνα του: «Να νανουρίσω το μωρό μου», λέει. «Τι να του τραγουδήσω; “Νάνι νάνι το παιδί μου” ή το “Ας κοιμηθεί να μεγαλώσει κι ύστερα πασάς να γένει”»;» Μα ούτε το ένα ούτε το άλλο.

Η μάνα του γιου μου έτσι θα 'θελα να τον νανουρίσει:

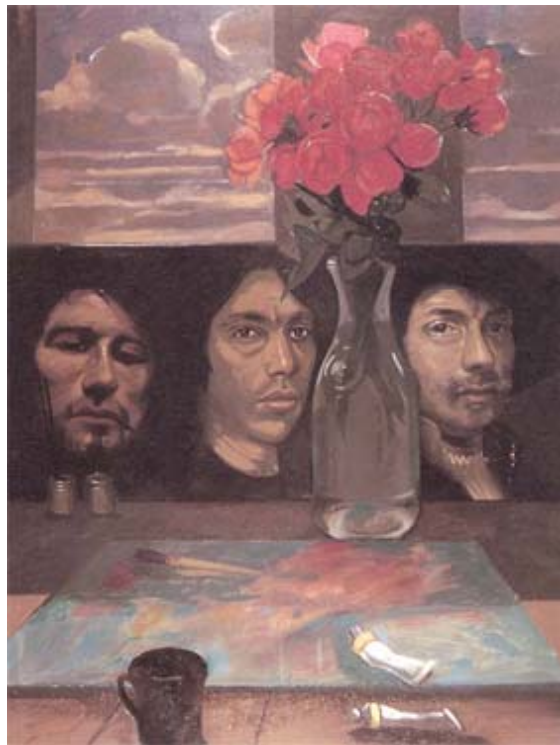
Διάβαζε πολεμώντας, διάβαζε
αυτό που διαβάζεις
χωρίς να το ξεχωρίζεις από τη
μάχη...

Κοιμήσου, σπλάχνο μου,
κοιμήσου· νάνι...
Άκου· φωνές ακούς. Κοίτα τι
όμορφα χρώματα που βλέπεις...
Τα χέρια σου χαϊδεύουν το μάρμαρο,
και να, του δίνουν το πιο σταθερό,
το πιο ζωντανό σχήμα...

Κοιμήσου, σπλάχνο μου,
κοιμήσου· νάνι...
Άφοβος σαν θαλασσινός,
μάστορας δημιουργός,
φιλόσοφος γνώστης και
καλλιτέχνης τολμηρός·
έτσι να γίνεις...

**Κοιμήσου, σπλάχνο μου,
κοιμήσου· νάνι...**

**Ν. Χικμέτ, *Το ερωτευμένο σύννεφο*,
μτφρ. Έρα Σαββαΐδου, Ύψιλον**

**Κυριάκος Κατζουράκης,
*Τρία πορτρέτα***

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1** Τι ασυνήθιστο έχει αυτό το νανούρισμα του πατέρα σε σχέση με άλλα νανουρίσματα που έχετε ακούσει ή έχετε διαβάσει;
- 2** Σε ποιο περιβάλλον τοποθετεί ο πατέρας το γιο του στις τρεις πρώτες στροφές του νανουρίσματος; Πώς διαφοροποιείται το περιβάλλον αυτό στη συνέχεια;
- 3** Ποιες προσδοκίες έχει για το γιο του ο πατέρας και πώς τον καθοδηγεί για να πραγματοποιήσει τα όνειρα του;
- 4** Βρείτε τις παρομοιώσεις και τους συμβολισμούς του ποιήματος και εξηγήστε τη σημασία τους.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

◆ Σε συνεργασία με την καθηγήτρια Οικιακής Οικονομίας, εξετάστε πώς αντιμετώπιζε παλαιότερα ο πατέρας το θέμα της ανατροφής των παιδιών και πώς προσδιορίζεται σήμερα ο ρόλος του στη σύγχρονη οικογένεια.

Ναζίμ Χικμέτ (1902-1963)

Σημαντικός Τούρκος ποιητής και θεατρικός συγγραφέας με μεγάλη πολιτική δράση για την υπεράσπιση της ειρήνης και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ο Γιάννης Ρίτσος μετέφρασε ποιήματα του στα ελληνικά (1963), τα οποία αγαπήθηκαν ιδιαίτερα για το αγωνιστικό και φιλειρηνικό τους πνεύμα. Τα

γνωστότερα ποιητικά του έργα είναι: *Γιατί αυτοκτόνησε ο Μπενερτζή;* (1932), *Το έπος του σείχη Μπεντρεντίν* (1936), *Γράμματα από τη φυλακή* (1968), *Το έπος του πολέμου και της ανεξαρτησίας* (1965) κ.ά.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

Μάριος Σπηλιόπουλος, Βυζαντινό

Τα τέσσερα κείμενα που περιλαμβάνονται στην ενότητα αυτή έχουν ως κεντρικό θέμα τους τη σχέση του ανθρώπου με τη θρησκεία. Με τον όρο θρησκεία εννοούμε τόσο τη θρησκευτική πίστη ως ανάγκη του ανθρώπου να πιστεύει στην ύπαρξη ενός ανώτερου όντος, όσο και το θεσμό της θρησκείας (εκκλησία και θρησκευτική ζωή), ο οποίος σε

μεγάλο βαθμό διαμορφώνει την ηθική στάση και προσδιορίζει την κοινωνική συμπεριφορά των ανθρώπων. Τα κείμενα που θα διαβάσετε θα σας βοηθήσουν να αντιληφθείτε ότι οι τρόποι με τους οποίους το θρησκευτικό βίωμα και η πίστη εκφράζονται στη λογοτεχνία ποικίλλουν πολύ, ωστόσο η ανάγκη του ανθρώπου να εκφράσει τη θρησκευτικότητα και να αναζητήσει ένα στήριγμα στα εναγώνια ερωτήματα της ύπαρξης του είναι διαχρονική. Διαβάζοντας επίσης τα κείμενα, ίσως σκεφτείτε ότι, παρά τις διαφορές που υπάρχουν ή τις συγκρούσεις που σημειώνονται κατά καιρούς ανάμεσα στα διάφορα θρησκευόμενα, όλες οι θρησκείες αποβλέπουν στην αλήθεια, στην ευτυχία και στην αρμονική συμβίωση των ανθρώπων.

Κ.Π. ΚΑΒΑΘΗΣ

Στην εκκλησία

Το ποίημα γράφτηκε το 1912 και αναφέρεται στην ελληνορθόδοξη εκκλησιαστική τελετουργία, η σοβαρότητα και η λαμπρότητα της οποίας θυμίζουν στον Αλεξανδρινό ποιητή την ένδοξη εποχή του Βυζαντίου.

Την εκκλησίαν αγαπώ -
τα εξαπτέρυγά της,
τ' ασήμια των σκευών,
τα κηροπήγιά της,
τα φώτα, τες εικόνες της,
τον άμβωνά της.

Εκεί σαν μπω,
μες σ' εκκλησία των Γραικών
με των θυμιαμάτων της τες ευωδίες,

μες τες λειτουργικές φωνές*
και συμφωνίες,*
τες μεγαλοπρεπείς
των ιερέων παρουσίες
και κάθε των κινήσεως
τον σοβαρό ρυθμό -
λαμπρότατοι μες στων αμφίων
τον στολισμό -
ο νους μου πηαίνει* σε τιμές
μεγάλες της φυλής μας,
στον ένδοξό μας Βυζαντινισμό.*

Κ.Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, τόμ. 1,
Ίκαρος

---

*λειτουργικές φωνές:

εκκλησιαστικές ψαλμωδίες

*συμφωνίες: ψαλμωδίες από

πολλούς ψάλτες *πηαίνει: πηγαίνει
(ιδιωματικός τύπος)

*Βυζαντινισμός: ακμή και

λαμπρότητα του Βυζαντίου

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1** Τι εντυπωσιάζει τον ποιητή από την ελληνορθόδοξη τελετουργία; Γιατί ανακαλεί στη μνήμη του το Βυζάντιο;
- 2** Ποια λειτουργικά στοιχεία της χριστιανικής τελετουργίας δίνουν την αίσθηση της μεγαλοπρέπειας και γιατί;
- 3** Ποιες γλωσσικές ιδιοτυπίες εντοπίζετε στο ποίημα και πώς αυτές δικαιολογούνται;

Γιώργος Σικελιώτης,
Μετέωρα, μονή Βαρλαάμ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

Τ' άσπρο ξωκλήσι

Το ποίημα ανήκει στη συλλογή Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας (1973). Έχει θέμα του ένα από τα φωτεινά άσπρα ξωκλήσια που, διασπαρμένα σε όλη την ελληνική ύπαιθρο, δίνουν μια λιτή, οργανικά ενταγμένη στο φυσικό περιβάλλον, εικόνα της ανθρώπινης θρησκευτικότητας και του λαϊκού πανηγυριού.

Τ άσπρο ξωκλήσι στην πλαγιά,
κατάγναντα* στον ήλιο,
πυροβολεί με το παλιό,
στενό παράθυρό του,

---

*κατάγναντα: ακριβώς απέναντι

Και την καμπάνα του αφηλά,
στον πλάτανο δεμένη,
τηνε κουρντίζει ολονυχτίς
για του Αϊ-Λαού τη σκόλη.*

Γ. Ρίτσος, *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα
της πικρής πατρίδας, Κέδρος*

Κωνσταντίνος Μαλέας,
Παντάνασσα Νάξου

---

* σκόλη: ημέρα γιορτής, αργίας και
ξεκούρασης

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1** Ποια χαρακτηριστικά της νεοελληνικής θρησκευτικής παράδοσης τονίζονται ιδιαίτερα στο ποίημα του Ρίτσου; Σχολιάστε αυτό που σας προκαλεί τη μεγαλύτερη εντύπωση.
- 2** Πώς αντιλαμβάνεστε τη σημασία των δύο ρημάτων του ποιήματος, «πυροβολεί» και «κουρντίζει»;
- 3** Συγκρίνετε τα ποιήματα του Καβάφη και του Ρίτσου. Ποια στοιχεία από την ελληνική θρησκευτική παράδοση προβάλλει ιδιαίτερα ο κάθε ποιητής;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Έχετε επισκεφθεί την ημέρα της γιορτής του φερώνυμου αγίου μια εκκλησία που βρίσκεται σε πόλη ή ένα ξωκλήσι; Συγκρίνετε τον τρόπο εορτασμού, τη λαϊκή ανταπόκριση και τη συμπεριφορά των πιστών στις δύο περιστάσεις. Ποια περίσταση σας συγκινεί περισσότερο και γιατί;
- ◆ Βρείτε τις ονομασίες των εκκλησιών ή των ξωκλησιών στην περιοχή σας. Ποιοι άγιοι ή μάρτυρες τιμώνται περισσότερο και γιατί;
- ◆ Αν η θρησκεία σας δεν είναι η χριστιανική, συγκρίνετε την ελληνορθόδοξη τελετουργία με την τελετουργία της δικής σας θρησκευτικής παράδοσης.

**Λεπτομέρεια από το ξυλόγλυπτο
χρωματιστό τέμπλο του Ναού της
Υψώσεως του Σταυρού στην
Ανεμούτσα Πηλίου**

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Κάποια Χριστούγεννα

Η παρακάτω επιστολή του Γρηγόριου Ξενόπουλου γράφτηκε τα Χριστούγεννα του 1925 και απευθυνόταν στους μικρούς αναγνώστες της Διάπλασης των παιδών, περιοδικού που διεύθυνε με επιτυχία για 50 χρόνια (1896-1944, 1946-1948). Ο Ζακυνθινός λογοτέχνης και θεατρικός συγγραφέας αναπολεί, με νοσταλγία αλλά και χιούμορ, τα παιδικά του χρόνια και την οικογενειακή ατμόσφαιρα των Χριστουγέννων, σε συνδυασμό με τα έθιμα και τις παραδοσιακές συνήθειες του τόπου του.

Αθήνα, 26 Δεκεμβρίου 1925

Aγαπητοί μου,
Έναν καιρό στη ζωή μου, τα Χριστούγεννα τα γιόρταζα... την Πρωτοχρονιά. Πώς; Ακολουθούσα κανένα δικό μου καλαντάρι* , ή είχα προσηλυτισθεί σε καμιά αίρεση;... Τίποτ' απ' αυτά. Μόνο που τον καιρό εκείνο, νιόφερτος στην Αθήνα, φοιτητούδι, σχεδόν παιδί, δεν μπορούσα να καταλάβω Χριστούγεννα χωρίς... κουλούρα.

Στη Ζάκυθο, βλέπετε, όπου είχα μεγαλώσει, την παραμονή των Χριστουγέννων το βράδυ, κόβουν με πομπή* κάποια κουλούρα. Αντιστοιχεί με τη βασιλόπιτα που κόβουν εδώ την Πρωτοχρονιά –

---

*καλαντάρι: ημερολόγιο

*πομπή: τελετή

κομμάτι ονομαστικό για τον καθένα, φλουρί για τον τυχερό, και καθεξής, -αλλά δε μοιάζει και καθόλου. Άλλη πάστα, άλλη ζύμη, άλλη όψη, άλλη γεύση, άλλη μυρωδιά. Φανταστείτε ένα ωραίο ψωμί σιμιγδαλένιο, πιασμένο με λάδι, βαμμένο κίτρινο με ζαφουράνα,* σπαρμένο μέσα με σταφίδες άσπρες και μαύρες, με κουκουνάρια, πορτοκαλόφλουδες κι ένα σωρό μπαχαρικά, και με μια κρούστα όλο σουσάμι και πυκνά φυτεμένα καρύδια, κάποτε μάλιστα και πασπαλισμένη με ψιλή ζάχαρη χρωματιστή. Αυτή είναι η ζακυθινή κουλούρα. Πώς να καταλάβαινα Χριστούγεννα χωρίς το «κομμάτι

---

*ζαφουράνα: ζαφορά, κρόκος, είδος φυτού που καλλιεργείται για τις χρωστικές και φαρμακευτικές του ιδιότητες

μου» απ' αυτήν; Και πού να
'βρισκα τέτοιο πράμα εδώ, στο
βραδινό τραπέζι της παραμονής;
– Χριστούγεννα αύριο, μου 'λεγαν.
Και του χρόνου!

– Πού είναι τα; Απαντούσα. Δεν τα
βλέπω!...

Και δεν τα 'βλεπα πραγματικώς.
Ή, να πω καλύτερα, τα 'βλεπα,
αλλά με τη φαντασία μου, μακρινά,
αμυδρά, νοσταλγικά, λυπημένα - τα
'βλεπα εκεί κάτω, στην πατρίδα,
στο πατρικό μου σπίτι, στο
χριστουγεννιάτικο τραπέζι με την
κουλούρα στη μέση, με τους δικούς
μου ολόγυρα και - αλίμονο! - με τη
θέση μου σε μιαν άκρη αδειανή...
Ήταν γιορτή αυτή για μένα; Αν δεν
έκλαψαν τα μάτια μου, έκλαψε όμως
η ψυχή μου, - ψυχή παιδιού που για
πρώτη φορά ξενιτεύεται...

Συνέβαινε όμως να βγάζουν εκεί και το δικό μου το κομμάτι, -ε, φυσικά, τι κι αν έλειπα; Δεν είχα κιόλα πεθάνει!- και, μαζί μ' ένα χριστόψωμο κι ένα τενεκεδένιο κουτί μαντολάτο, να μου το στέλνουν εδώ με κανένα επιβάτη ή με το ταχυδρομείο. Αλλά αργούσε. Δεν είχε εφευρεθεί, βλέπετε, ούτε εφευρέθηκε ακόμα και κανένας τηλεγράφος για δέματα. (Αχ, κι αυτός ο Έδισσον! Τι κάνει;...) Και το δέμα έφτανε μόλις την παραμονή της Πρωτοχρονιάς. Έτσι, με το κομμάτι εκείνο της κουλούρας, που το λάβαινα και το 'τρωγα με τόση χαρά, με τόση συγκίνηση, με τόση αγάπη, έκανα κι εγώ τα Χριστούγεννα μου πρωτοχρονιάτικα.

Αυτό βάσταξε κάμποσα χρόνια. Είναι αλήθεια ότι και στην Αθήνα, αργότερα, γνωρίστηκα με ζακυθινά

σπίτια που έκοβαν την παραμονή
ζακυθινή κουλούρα και με
προσκαλούσαν και μένα στην
τελετή. Αλλά δεν ήταν το ίδιο! Εγώ
ήθελα το κομμάτι μου από την
κουλούρα του σπιτιού μας. Και
πάλι περίμενα σαν και τι το δέμα
που θα ξεκινούσε από κει πέρα
μετά την παραμονή, για να το
λάβω... κατόπιν εορτής.

Αλλά ήρθαν και Χριστούγεννα ή
μάλλον Πρωτοχρονιά, που δεν
έλαβα τίποτα. Στην πατρίδα είχε
πεθάνει ο καημένος μου ο πατέρας.
Ούτε εκείνο το χρόνο έκοψαν στο
σπίτι μας κουλούρα, ούτε τον
άλλον... Το πένθος, η απουσία μου
ακόμα, το μεγάλωμα και το σκόρπι-
σμα των παιδιών της, έκαμε τη
μητέρα μου ν' αφήσει, να ξεσυνηθί-
σει αυτό το χριστουγεννιάτικο έθιμο
του τόπου, αταίριαστο πια σ' ένα

σπίτι χωρίς νοικοκύρη και χωρίς μικρά παιδιά. Τότε μάλιστα, για πολλά χρόνια, συνέβαινε το αντίθετο: εγώ έστελνα της μητέρας μου το κομμάτι της από τη βασιλόπιτα που έκοβα εδώ, στο σπίτι μου, για τα παιδιά μου. Και η μητέρα μου πάλι, θυμούμενη τα παιδικά της χρόνια στην Πόλη, όπου επίσης έκοβαν βασιλόπιτα, γιόρταζε στη Ζάκυθο μια πολιτική Πρωτοχρονιά... τα Θεοφάνεια.

Κάποιο χρόνο όμως, μεγάλος εγώ πια, πήγα στη Ζάκυθο να κάμω Χριστούγεννα με τη γριά μητέρα μου.

– Α, της λέω, δεν έχει, θα κόψουμε και κουλούρα!

– Ναι, παιδί μου, μου λέει, αφού είσαι και συ εδώ, ας κόψουμε.

Πραγματικώς, παράγγειλα έξω μια ωραία κουλούρα, και την κόψαμε το

βράδυ της παραμονής, όπως άλλοτε... Αλλά θα το πιστέψετε; Δε μ' ενθουσίασε καθόλου! «Πού το τσουρέκι μας; Έλεγα. Αυτό δεν είναι παρά ψωμί!» Ναι, αυτό το ψωμί με το λάδι και με τη σταφίδα, που άλλη φορά με τρέλαινε, που το προτιμούσα από καθετί και που δεν έκανα Χριστούγεννα αν δεν το 'χα, δε μου άρεσε πια. Το είχα ξεσυνηθίσει. Προτιμούσα το τσουρέκι. Κι ούτε όψη τού έβρισκα πια, ούτε γεύση, ούτε μυρωδιά εξαιρετική. Ένα κοινό πράμα, χοντρό, βαρύ, που απορούσα μάλιστα πώς μ' ενθουσίαζε τόσο άλλη φορά...

Μη δεν ήταν το ίδιο;

Όχι, το ίδιο ήταν απaráλλαχτο. Εγώ μόνο είχα αλλάξει, εγώ δεν ήμουν πια ο ίδιος... Τόσα χρόνια στην Αθήνα, είχα ξεσυνηθίσει τα πράματα της πατρίδας μου και είχα

συνηθίσει τ' αθηναίικα. Όλα στον κόσμο μια συνήθεια είναι. Κι ακόμα, κάθε πράγμα ταιριάζει στον τόπο του. Μόνο η νοσταλγία των πρώτων χρόνων της ξενιτιάς μ' έκανε να βρίσκω τόσο ωραία και στην Αθήνα τη ζακυθινή κουλούρα και να την προτιμώ απ' το καλύτερο τσουρέκι. Αλλά όταν, με τον καιρό, λιγόστεψε κι έσβησε η νοσταλγία, χάθηκαν μαζί κι όλες οι παλιές, οι νοσταλγικές μου προτιμήσεις. Είχα εγκλιματιστεί* πια Αθηναίος. Κι ένας Αθηναίος δεν μπορεί βέβαια να προτιμάει τη ζακυθινή κουλούρα από το τσουρέκι του. Για να την προτιμάει κανείς, πρέπει να 'ναι Ζακυθινός, και να μένει στη Ζάκυθο. Έτσι εξήγησα τότε το παράξενο.

---

*είχα εγκλιματιστεί: είχα συνηθίσει στο νέο τρόπο ζωής

Και θυμήθηκα και το μέλανα ζωμό των Σπαρτιατών. Οι Σπαρτιάτες τον αποζητούσαν και τον εκθείαζαν παντού σαν το καλύτερο φαΐ του κόσμου. Έτσι, ο μέλας ζωμός έβγαλε μια φήμη μεγάλη. Όσοι δεν τον είχαν δοκιμάσει, τον νόμιζαν εφάμιλλο* με την αμβροσία, την αιθέρια αυτή τροφή των Ολύμπιων Θεών. Δε θυμούμαι τώρα ποιος επίσημος, βασιλιάς ή στρατηγός -ο Διονύσιος των Συρακουσών άραγε; - όταν πέτυχε μια φορά κάτι Σπαρτιάτες μαγείρους, τους έβαλε να του φτιάσουν μέλανα ζωμό. Του τον έφτιασαν όσο καλύτερα ήξεραν, κι εκείνος τον δοκίμασε μ' ένα μεγάλο μορφασμό.

– Απορώ, τους είπε, πώς σας αρέσει αυτή η αηδία!

---

*εφάμιλλο: ισοδύναμο, ισάξιο

– Θα σου άρεσε και σένα, του αποκρίθηκαν οι Σπαρτιάτες, αν έκανες ταχτικά το λουτρό σου στον Ευρώτα!

Λέτε τώρα, όταν ξενιτευόταν κανένας νεαρός Σπαρτιάτης, να του έστελνε η μητέρα του, καμιά γιορτή σαν τα Χριστούγεννα λιγάκι μέλανα ζωμό;... Δεν το πιστεύω. Οι Λάκαινες* δε συνήθιζαν να παραχαϊδεύουν έτσι τα λεοντόπουλά τους. Πιο πιθανό μου φαίνεται να το 'κανε μια μητέρα Αθηναία ή Ζακυθινή. Γι' αυτό κι ένας δικός μας ποιητής, ο Ανδρέας Μαρτζώκης, σε κάποιο σατιρικό ποίημα του, «Ζακυθινός Μνηστήρας», παρασταίνει ένα Ζακυθινό αρχοντόπουλο στην Ιθάκη - στην ομηρική Ιθάκη, επί Οδυσσέως- που για να συγκινήσει

---

*Λάκαινες: Σπαρτιάτισσες

την Πηνελόπη, της προσφέρει... τ' ωραίο χριστόψωμο που του είχε στείλει τα Χριστούγεννα η μητέρα του!

Σας ασπάζομαι Φαίδων

Γ. Ξενόπουλος,
Αθηναϊκές επιστολές,
Αδελφοί Βλάσση

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1 Βρείτε τις θεματικές ενότητες της επιστολής και γράψτε από έναν πλαγιότιτλο για καθεμιά.

2 Σχολιάστε τον πρόλογο της επιστολής, εντοπίζοντας παράλληλα τα σημεία εκείνα του κειμένου που εξηγούν γιατί α) ο συγγραφέας και β) η μητέρα του γιόρταζαν με αρκετή καθυστέρηση τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά.

3 Ποιες αναμνήσεις έχει ο επιστολογράφος από τη γιορτή των Χριστουγέννων στη Ζάκυνθο; Πώς αντιμετωπίζει στην ενήλικη ζωή του τα τοπικά έθιμα;

4 Ο Ξενόπουλος συγκρίνει το ζακυνθινό έθιμο της κουλούρας με το μέλινα ζωμό των Σπαρτιατών. Με ποιον τρόπο πραγματοποιεί αυτήν τη σύγκριση και σε ποιο συμπέρασμα φαίνεται ότι καταλήγει;

5 Διαβάστε προσεκτικά την επιστολή και εντοπίστε τα διακριτικά γνωρίσματα της γλώσσας και του ύφους του Ξενόπουλου. Ποιο από τα γνωρίσματα αυτά πιστεύετε ότι διευκολύνει περισσότερο την επικοινωνία με τον αποδέκτη; Αιτιολογήστε την απάντησή σας, με βάση ένα ενδεικτικό χωρίο της επιστολής.

6 Γράψτε μια επιστολή σε φίλο ή άγνωστο σας αποδέκτη με την οποία θα περιγράφετε πώς γιορτάζετε στον τόπο σας μια θρησκευτική εορτή.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

◆ Χωριστείτε σε ομάδες και καταγράψτε διάφορα λαογραφικά έθιμα της περιοχής ή της πατρίδας σας σχετικά με τις θρησκευτικές γιορτές. Ερευνήστε ποια από αυτά χάθηκαν και ποια επιβιώνουν ως τις μέρες μας, και συζητήστε γενικότερα για τη σημασία αυτής της τοπικής παράδοσης με τους καθηγητές των θρησκευτικών και της Οικιακής Οικονομίας.

◆ Συγκεντρώστε πληροφορίες για τον τρόπο που γιορτάζουν άλλοι λαοί τις θρησκευτικές τους γιορτές. Συγκρίνετε αυτούς τους εορτασμούς με τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, με σκοπό να εντοπίσετε τυχόν ομοιότητες και διαφορές στον τρόπο που εκδηλώνει κάθε λαός το θρησκευτικό του συναίσθημα.

ΓΚΟΤΧΟΛΤ ΕΦΡΑΪΜ ΛΕΣΙΝΓΚ

Η ιστορία του δαχτυλιδιού

Το δράμα Νάθαν ο Σοφός (1779) περιέχει σε ποιητική μορφή την ομολογία του Λέσινγκ στην ανθρωπότητα ότι η αγάπη και η καλοσύνη δε συνδέονται με ένα συγκεκριμένο θρήσκευμα αλλά με όλες τις θρησκείες. Η ουσία του έργου συνοψίζεται στην αλληγορική ιστορία του δαχτυλιδιού, που διηγείται ο ιουδαίος Νάθαν στο μωαμεθανό σουλτάνο Σαλαντίν.

Τρίτη πράξη - 6η σκηνή

ΝΑΘΑΝ: Διαταγές, Σουλτάνε μου!

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: [...] Μια και είσαι τόσο σοφός, πες μου λοιπόν

ποια πίστη, ποιος νόμος θεϊκός σου φάνηκε ο πιο σωστός.
ΝΑΘΑΝ: Σουλτάνε, είμαι εβραίος.
ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Κι εγώ μουσουλμάνος.
Ο Χριστός βρίσκεται ανάμεσα μας.
Απ' αυτές τις τρεις θρησκείες μόνο μία μπορεί να είν' αληθινή.
Ένας άνθρωπος, όπως εσύ, δε θα σταθεί αμετακίνητος εκεί, που η τύχη και η γέννηση τον έχουν ρίξει· ή κι αν μείνει, θα μείνει, γιατί καλά το ερεύνησε, βρήκε τους λόγους και το καλύτερο επέλεξε.
Λοιπόν. Να ακούσω τους λόγους, που εγώ το χρόνο δεν είχα για να αναζητήσω.

[...]

Ο Σουλτάνος αποχωρεί, για να αφήσει στο Νάθαν το χρόνο να σκεφτεί.

7η σκηνή

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: [...] Μίλα λοιπόν! Ψυχή καμιά δε μας ακούει.

ΝΑΘΑΝ: Ο κόσμος ολόκληρος ας μας ακούσει.

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Τόσο σίγουρος είναι ο Νάθαν για την υπόθεση του!

Ε, λοιπόν, αυτό λέω εγώ σοφία: ποτέ μην κρύβεις την αλήθεια· γι' αυτήν όλα να τα ρισκάρεις, ζωή και βιος!

ΝΑΘΑΝ: Ναι, ναι! Όταν πρέπει και ωφελεί. [...]

Σουλτάνε μου, πριν να σου πω την πάσα αλήθεια, μου δίνεις την άδεια μια ιστοριούλα να σου πω;

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Γιατί όχι; Πάντα μου αρέσαν οι ιστορίες, αρκεί καλά να τις διηγούνται.

ΝΑΘΑΝ: Μμμ... καλά να τη διηγηθώ, εδώ δεν είμαι δυνατός.

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Πάλι έτσι περήφανα ταπεινός; Εμπρός, ξεκίνα την ιστορία!

ΝΑΘΑΝ: Πριν από πολλά χρόνια ζούσε στην Ανατολή κάποιος που είχε δικό του αμύθητης αξίας δαχτυλίδι, δοσμένο από χέρι φιλικό. Η πέτρα του ήταν από οπάλι, που μες στο φως χιλιάδες χρώματα έριχνε. Κι είχε μια δύναμη κρυφή, εκείνον που το δαχτυλίδι είχε να τον κάνει αγαπητό σ' ανθρώπους και Θεό, αρκεί να πίστευε κι αυτός στη δύναμη αυτή. Είναι παράξενο λοιπόν, που ο άνθρωπος που ζούσε στην Ανατολή δεν έβγαζε ποτέ το δαχτυλίδι και φρόντισε για πάντα στο σπίτι του να μείνει; Να πώς: το δαχτυλίδι άφησε στον πιο αγαπητό του γιο και όρισε και αυτός με τη σειρά του στο γιο του να τ' αφήσει

τον πιο αγαπητό· κι έτσι συνεχώς το δαχτυλίδι πήγαινε σ' αυτόν που ο πατέρας αγαπούσε πιο πολύ, κι αυτός - χωρίς να υπολογίζεται της γέννησης του η σειρά-, το δαχτυλίδι έχοντας στην κατοχή του, αυτόματα γινόταν η κεφαλή κι ο κύριος του σπιτιού.

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Καταλαβαίνω, και μετά;

ΝΑΘΑΝ: Περνώντας από γιο σε γιο, έφτασε κάποτε το δαχτυλίδι σ' έναν πατέρα που είχε τρεις γιους. Κι οι τρεις τους ήταν καλοί, πειθαρχικοί και δεν μπορούσε παρά εξίσου να τους αγαπά. Μόνο πού και πού, όταν βρισκόταν μόνος του με τον έναν τη μια, την άλλη με τον άλλο, κι οι άλλοι δυο γιοι του δε βρίσκονταν μαζί τα λόγια να ακούσουν της καρδιάς του, τότε τον ένα έκρινε άξιο του δαχτυλιδιού, τότε τον άλλο. Κι έτσι αυτή της αγάπης η

αδυναμία τον έκανε στον καθένα από τους τρεις το δαχτυλίδι να υποσχεθεί. Κι έτσι περνούσε ο καιρός. Μόνο που ήλθε κάποτε ο θάνατος κοντά, και ο καλός γονιός βρέθηκε στα στενά. Τον πονάει δυο γιους του, που το λόγο του είχαν πιστέψει, έτσι να προσβάλει. Τι να κάνει; Στέλνει μυστικά σ' έναν τεχνίτη, και του παραγγέλνει με δείγμα το δαχτυλίδι δυο άλλα που να μοιάζουνε να φτιάξει, να μη νοιαστεί για έξοδα και κόπο. Κι όταν αυτός τα δαχτυλίδια φέρνει, ούτε ο γονιός πια δεν μπορεί το γνήσιο να διακρίνει. Χαρούμενος και ευτυχής κοντά καλεί τους γιους του, έναν έναν χωριστά, και στον καθένα δίνει την ευχή του και το δαχτυλίδι - και πεθαίνει. Ακούς ακόμα, Σουλτάνε;

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: (που σκεφτικός έχει γυρίσει αλλού το πρόσωπό του)
Ακούω, ακούω. Έλα τέλειωνε το παραμύθι σου. Έχει τέλος, δεν είναι έτσι;

ΝΑΘΑΝ: Τελειώνω.

Ό,τι ακολούθησε εύκολα γίνεται από μόνο του αντιληπτό.

Καλά καλά δεν είχε την τελευταία του πνοή αφήσει ο πατέρας, κι ο καθένας έρχεται με το δαχτυλίδι του, κι ο καθένας θέλει ο κύριος του σπιτιού να γίνει. Το θέμα ερευνούν, μαλώνουν και κατηγορούν. Μάταια το αληθινό το δαχτυλίδι δεν μπορεί πια να βρεθεί, όπως και σε μας η πίστη η σωστή.

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Πώς; Αυτό λοιπόν είναι η απάντηση στο ερώτημα μου;

ΝΑΘΑΝ: Συγγνώμη πρέπει να ζητήσω, αν δεν μπορώ τα δαχτυλίδια με ακρίβεια να

**ξεχωρίσω, που ο γονιός με τούτο
το σκοπό τα έφτιαξε, να μην
μπορούν να διακριθούν σε ψεύτικο
κι αληθινό.**

**ανέκδοτη μτφρ.
Χρήστος Απ. Ράμμος**

**Μάριος Σπηλιόπουλος,
*Γήινο καντήλι***

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1 Ποια απορία έχει ο σουλτάνος Σαλαντίν και γιατί ζητά τη γνώμη του Νάθαν του σοφού;

2 Η ιστορία που αφηγείται ο Νάθαν στο σουλτάνο είναι αλληγορική. Τι συμβολίζουν, κατά τη γνώμη σας, το δαχτυλίδι, ο κάτοχος του δαχτυλιδιού και οι τρεις γιοι του;

3 Γνωρίζοντας την αλληγορική σημασία της ιστορίας, πώς ερμηνεύετε το τέλος της, ότι δηλαδή κανείς γιος δεν μπορεί με βεβαιότητα να ισχυριστεί ότι κατέχει το αληθινό δαχτυλίδι;

4 Γιατί ο πατέρας δεν μπορεί να αποφασίσει σε ποιο παιδί του θα χαρίσει το δαχτυλίδι; Τι συμπέρασμα βγάζετε από την αναποφασιστικότητά του;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ **Αν έχετε συμμαθητές άλλης θρησκείας από τη δική σας, συζητήστε μέσα στην τάξη το θέμα που αναπτύσσεται στο κείμενο, με σκοπό να βρείτε κοινά στοιχεία και διαφορές σχετικά με τον τρόπο που κάθε θρησκεία αντιμετωπίζει τον άνθρωπο και υπόσχεται τη σωτηρία της ψυχής του.**
- ◆ **Συζητήστε με τους καθηγητές της Ιστορίας και των θρησκευτικών για τα διάφορα ιστορικά φαινόμενα θρησκευτικού φανατισμού και αναφερθείτε ειδικότερα στην ανάγκη της ανεξιθρησκίας.**

Γκότχολτ Έφραϊμ Λέσινγκ
(1729-1781)

Γερμανός δραματουργός, κριτικός και συγγραφέας φιλοσοφικών έργων και αισθητικών μελετών. Το 1779 έγραψε σε ιαμβικό στίχο το δραματικό έργο του Νάθαν ο Σοφός, το οποίο γνώρισε μεγάλη διάδοση και παγκόσμια αναγνώριση. Το έργο δίνει με συμβολικό τρόπο την ιδέα της ισότητας ανάμεσα στις τρεις μεγάλες θρησκείες, εξαίροντας την αγάπη και τον ανθρωπισμό. Εκπρόσωποι κάθε θρησκείας είναι ο Σαλαντίν (ισλαμική), ο Ναΐτης (χριστιανική) και ο Νάθαν (εβραϊκή).

ΕΘΝΙΚΗ ΖΩΗ

**Θεόδωρος Βρυζάκης,
Η έξοδος του Μεσολογγίου
(λεπτομέρεια)**

Τα κείμενα που ανθολογούνται στην ενότητα αυτή παρουσιάζουν, με άξονα την ιστορική συνέχεια του ελληνισμού, διάφορες εκφράσεις και όψεις της νεοελληνικής λογοτεχνικής παράδοσης με θέμα

τους εθνικούς μας αγώνες. Μέσα από τα κείμενα αυτά μπορείτε να δείτε με ποιον τρόπο η λογοτεχνία αντιμετωπίζει τα σύγχρονα της ιστορικά γεγονότα και αποδίδει το συλλογικό αίσθημα: από τη λαϊκή παράδοση των ακριτικών τραγουδιών μέχρι τους αγώνες των κλεφτών στη διάρκεια της τουρκοκρατίας, και από την επανάσταση του 1821 μέχρι τις σχετικά πρόσφατες περιπέτειες του ελληνισμού (Ελληνο-ιταλικός πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση, εξέγερση του Πολυτεχνείου, δοκιμασία της Κύπρου). Όπως η προηγούμενη γενιά, η γενιά των γονιών σας, έτσι και η δική σας γενιά έχει την τύχη να μεγαλώνει σε μια ειρηνική Ελλάδα. Ο τόπος όμως αυτός σημαδεύτηκε στο παρελθόν από συνεχείς πολέμους, εθνικές

**ανατάσεις, αλλά και καταστροφές.
Μελετώντας τα κείμενα της ενότητας
θα αναλογιστείτε τις περιπέτειες του
ελληνισμού και ίσως
συναισθανθείτε την ψυχική δύναμη
που ανέπτυξαν οι προγονοί μας
μπροστά στις ιστορικές δοκιμασίες.**

ΑΚΡΙΤΙΚΟ

Ο Διγενής

Τα ακριτικά τραγούδια αφηγούνται τα ηρωικά κατορθώματα των ακριτών, δηλαδή των φρουρών των συνόρων της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Τα τραγούδια έχουν βασικό ήρωα το Βασίλειο Διγενή Ακρίτα, ο οποίος διαθέτει υπερφυσική δύναμη και ανδρεία και αποτελεί σύμβολο των αγώνων όλων των ακριτών. Καθώς τα ακριτικά τραγούδια διατηρήθηκαν στη λαϊκή λογοτεχνική παράδοση του νεότερου ελληνισμού, ο Ακρίτας έγινε πρότυπη ηρωική μορφή της νεοελληνικής εθνικής συνείδησης. Το τραγούδι που ακολουθεί είναι κρητική παραλλαγή του κορυφαίου άθλου του Διγενή, της πάλης του με

*το Χάρο και της στιγμής του
ηρωικού τέλους του.*

Ο Διγενής ψυχομαχεί*
κι η γης τόνε τρομάσει
κι η πλάκα τον ανατριχιά*
που θέλει τον σκεπάσει.
Κι εκείά* βαριά που κείται*,
λόγια αντρειωμένα λέει:
– Να 'χεν η γης πατήματα*
κι ο ουρανός κερκέλια,*
να 'πάτιουν* τα πατήματα,
να 'πιανα τα κερκέλια

---

*ψυχομαχεί: κοντεύει να πεθάνει

*η πλάκα τον ανατριχιά:

ανατριχιάζει, δειλιάζει η ταφόπλακα
(προσωποποίηση) *εκείά: εκεί

*κείται: είναι ξαπλωμένος

*πατήματα: σκαλοπάτια *κερκέλια:
κρικέλια, σιδερένιοι γάντζοι

*να 'πάτιουν: να πατούσα

να δώκω σείσμα* τ' ουρανού,
να βγάλει μαύρα νέφη,
να ρίξει χιόνια και νερά
κι αμάλαγο* χρυσάφι!

*Δημοτικά τραγούδια, Ακριτικά,
μελέτη - ανθολόγηση Β. Χ. Μάκης,
Επικαιρότητα*

---

*να δώκω σείσμα: να κουνήσω

*αμάλαγο: καθαρό, ανέγγιχτο

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1 Πώς αντιδρά η φύση στον επικείμενο θάνατο του Διγενή και γιατί;

2 Ποια είναι τα ανθρώπινα και ποια τα υπερφυσικά γνωρίσματα του Διγενή;

3 Ποια υπερβολή υπάρχει στο τραγούδι και πώς την ερμηνεύετε;

ΚΛΕΦΤΙΚΟ

Του Βασίλη

Τα κλέφτικα τραγούδια έχουν ως θέμα τη ζωή και τα κατορθώματα των κλεφτών. Ο Βασίλης, ο κεντρικός ήρωας του τραγουδιού, επιλέγει, όπως έκαναν πολλοί νέοι άντρες στα χρόνια της τουρκοκρατίας, να φύγει από τη σκλαβιά και να ζήσει την ελεύθερη ζωή των κλεφτών. Τόσο η εθνική όσο και η κοινωνική του περηφάνια τον ωθούν να εγκαταλείψει τα υλικά αγαθά μιας υπόδουλης ζωής και να γίνει αντάρτης, ελεύθερος μέσα στη φύση των απόκρημνων βουνών.

**Θεόδωρος Βρυζάκης,
Πολεμική σκηνή (λεπτομέρεια)**

Βασίλη, κάτσε φρόνιμα,
να γένεις νοικοκύρης,
για ν' αποχτήσεις πρόβατα,
ζευγάρια κι αγελάδες,
χωριά κι αμπελοχώραφα,
κοπέλια* να δουλεύουν.
– Μάνα μου εγώ δεν κάθομαι
να γίνω νοικοκύρης,
να κάμω αμπελοχώραφα,
κοπέλια να δουλεύουν,

---

*κοπέλια: παιδιά

και να 'μαι σκλάβος των Τουρκών,
κοπέλι στους γερόντους.*
Φέρε μου τ' αλαφρό σπαθί
και το βαρύ τουφέκι,
να πεταχτώ σαν το πουλί
ψηλά στα κορφοβούνια,
να πάρω δίπλα τα βουνά,
να περπατήσω λόγγους,*
να βρω λημέρια* των κλεφτών,
γιατάκια* καπετάνων·
και να σουρίξω* κλέφτικα,
να σμίξω τους συντρόφους,
που πολεμούν με την Τουρκιά
και με τους Αρβανίτες».

---

*στοις γερόντους: στοις
προεστούς *λόγγοι: δασωμένες
εκτάσεις *λημέρια, γιατάκια:
κρυψώνες των κλεφτών στα βουνά
*να σουρίξω: να σφυρίξω

3 Ένα χαρακτηριστικό του δεκαπεντασύλλαβου στίχου των δημοτικών τραγουδιών είναι ότι το νόημα του πρώτου ημιστίχου πολύ συχνά συνεχίζεται και ολοκληρώνεται στο δεύτερο ημιστίχιο. Ισχύει αυτή η παρατήρηση στο τραγούδι μας;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

♦ Ακούστε ηρωικά δημοτικά τραγούδια (ακριτικά, κλέφτικα, αντάρτικα), σε παλιές και νέες μουσικές εκτελέσεις. Πώς αποδίδονται τα επικά γνωρίσματα του Διγενή και τα ηρωικά κατορθώματα των κλεφτών; Ποια μουσική συνοδεύει τα άσματα (αν βρείτε μελοποιημένα); Ζητήστε τη Βοήθεια του καθηγητή της Μουσικής.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ

ΕΙΣ ΣΆΜΟΝ

Στις τρεις πρώτες στροφές από την ωδή «ΕΙΣ ΣΆΜΟΝ», που εντάσσεται στα Λυρικά, συλλογή δέκα πατριωτικών ωδών, την οποία ο Ανδρέας Κάλβος εξέδωσε στο Παρίσι το 1826, κυριαρχεί πνεύμα ελευθεροφροσύνης και διακρίνονται τα συστατικά γνωρίσματα της καλβικής ποίησης (ηρωική θεματολογία, υψηλός τόνος και ήθος, παραβολική χρήση του αρχαίου ελληνικού μύθου).

ά

Όσοι το χάλκεον χέρι
βαρύ του φόβου αισθάνονται,
ζυγόν δουλείας ας έχωσι.
Θέλει αρετήν και τόλμην
η ελευθερία.

β'

Αυτή (και ο μύθος κρύπτει
νουν αληθείας*) επτέρωσε
τον Ίκαρον· και αν έπεσεν
ο πτερωθείς κ' επνίγη
θαλασσωμένος·

γ'

Αφ' υψηλά όμως έπεσε,
και απέθανεν ελεύθερος.
Αν γένης σφάγιον άτιμον
ενός τυράννου, νόμιζε
φρικτόν τον τάφον.

Ανδρέας Κάλβος, Ωδαί, Ίκαρος

---

*νους αληθείας: αληθινό νόημα

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1** Αναλύστε την προσωποποίηση και εξηγήστε το συλλογισμό που αναπτύσσει ο ποιητής στην πρώτη στροφή.
- 2** Τι δηλώνει η παρένθετη πρόταση στη δεύτερη στροφή;
- 3** Γιατί ο ποιητής αναφέρεται στο μύθο του Ίκαρου; Ποιος είναι ο συμβολισμός του και πώς σχετίζεται με το ποίημα;
- 4** Ο ποιητής κρατά διττή στάση απέναντι στο θάνατο. Διαβάστε προσεκτικά την τρίτη στροφή και εξηγήστε τη στάση του.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

♦ Βρείτε τις δυο κεντρικές εικόνες του ποιήματος και ζωγραφίστε αυτή που σας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση. Δώστε τίτλο στη ζωγραφιά σας, επιλέγοντας ένα στίχο του Κάλβου.

Παύλος, Φτερά

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

Η καταστροφή των Ψαρών

Στο επίγραμμα αυτό, που έγραψε ο Διονύσιος Σολωμός το 1825 με αφορμή το ιστορικό γεγονός της καταστροφής των Ψαρών από τους Τούρκους, η μορφή της προσωποποιημένης Δόξας τιμά τους νεκρούς Έλληνες μέσα σε ένα τοπίο απόλυτης καταστροφής.

**Νικόλαος Γύζης, Μετά την
καταστροφή των Ψαρών**

Σ των Ψαρών την ολόμαυρη ράχη
Περπατώντας η Δόξα μονάχη
Μελετά τα λαμπρά παλικάρια
Και στην κόμη στεφάνι φορεί
Γεναμένο από λίγα χορτάρια
Που είχαν μείνει στην έρημη γη.

Δ. Σολωμός, Ποιήματα, Ίκαρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1** Μέρος του επιγράμματος αποτελεί περιγραφή του κατεστραμμένου από τον εχθρό τόπου. Ποια είναι τα σημεία που δείχνουν αυτή την καταστροφή;
- 2** Ποια αντίθεση υπάρχει ανάμεσα στο κατεστραμμένο τοπίο και την ανθρώπινη παρουσία μέσα σ' αυτό;
- 3** Ποια είναι η τελετουργική πράξη που περιγράφεται στο επίγραμμα;

4 Μελετήστε την κδ' στροφή από την ωδή «Εις Ψαρά» του Ανδρέα Κάλβου:

*Επί το μέγα ερείπιον
η Ελευθερία ολόρθη
προσφέρει δύο στεφάνους·
έν' από γήινα φύλλα
κι άλλον απ' άστρα.*

και βρείτε αντιστοιχίες με το επίγραμμα του Σολωμού.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

♦ Οργανώστε στο σχολείο σας εκδήλωση για τους εθνικούς μας ποιητές Σολωμό και Κάλβο, η οποία να περιλαμβάνει: α) εικαστικό υλικό (πορτρέτα των ποιητών ή πίνακες με θέμα την ελληνική επανάσταση)· β) μελοποιημένα ποιήματα (των συνθετών Μίκη Θεοδωράκη, Γιάννη Μαρκόπουλου, Νίκου Ξυδάκη)· γ) απαγγελίες ποιημάτων δ) δραματοποίηση άλλων κειμένων (π.χ. από το *Διάλογο ή τη Γυναίκα της Ζάκυθος* του Σολωμού)· ε) εργασίες για τη γλώσσα τους. Μπορείτε ίσως να χρησιμοποιήσετε υλικό από την αντίστοιχη έκθεση που είχε οργανώσει η Βουλή των Ελλήνων το 1998.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

Ερημωμένα χωριά

Το παρακάτω απόσπασμα ανήκει στην ποιητική σύνθεση Η τελευταία π. α. εκατονταετία. Ο Ρίτσος έγραψε το ποίημα το 1942, ως άμεση αντίδραση στα σύγχρονα ιστορικά γεγονότα (πτώση του αλβανικού μετώπου, γερμανοϊταλική Κατοχή, προμηνύματα της Αντίστασης), το δημοσίευσε ωστόσο πολύ αργότερα, το 1961. Στο απόσπασμα αποτυπώνεται με ρεαλιστικό τρόπο η θλιβερή υποχώρηση του ελληνικού στρατού, κατά την οποία όμως, παρά τις δυσκολίες, διατηρούνται η ελπίδα και το αγωνιστικό φρόνημα.

Ερημωμένα χωριά, ξεροπόταμα
σ' ένα ανελέητο ξερό καλοκαίρι.
Βομβαρδισμένες εκκλησιές.

Ένας άσπρος άνεμος σφύριζε
σαν τον τρελό ψάλτη που
τραγούδαγε άγρια τροπάρια μες
στο ντουφεκίδι
κι ο παπάς με τις μπότες
του σκοτωμένου αξιωματικού
σήκωνε τα ράσα του και πηδούσε
το φράχτη. Στους τοίχους
ήταν σβησμένα τα συνθήματα.

Υπόκωφοι* κανονιοβολισμοί
στο βάθος,
χαμηλά στον ορίζοντα η σιγαλιά
του χαμένου πολέμου.
Ένα άλογο σκοτωμένο στην
πλαγιά.

---

*υπόκωφοι: μακρινοί, μόλις που
ακούγονταν

Είχε κολλήσει ο πάγος το παπούτσι
στην κάλτσα, την κάλτσα στο πόδι.
Θα ξανάρθουμε – είπαν. Και δίχως
πόδια θα ξανάρθουμε. Τρίζαν
οι αραποσιτιές*
παράξενα σα να μας σκίζαν
τα χαρτιά με τα πατριωτικά
τραγούδια μας
σα να μας σκίζαν τις σημαίες μας.
Δυο λιγνά* σύγνεφα
κρέμονταν πάνου στο βουνό σα
δυο πλεξούδες σκόρδο δίπλα
σ' ένα τζάκι
σ' ένα βομβαρδισμένο σπίτι. Να
κρύψουμε τούτο το φως
μη μας το πάρουνε κι αυτό – πού να
το κρύψουμε; – είπε.
Ο άλλος κοιτούσε τα νύχια του.
Νύχτωνε.

---

*αραποσιτιές: καλαμποκιές *λιγνά:
μικρά

Κατέβηκαν ξυστά, τοίχο τοίχο.

Σκύψαν

πήραν τον ίσκιο τους και

κουκουλώθηκαν. Χάθηκαν.

Μονάχα τα τσιγάρα τους μακριά

πότε πότε μια κόκκινη λάμψη.

Γ. Ρίτσος, *Ποιήματα*, τόμ. 1, Κέδρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1 Καταγράψτε τις εικόνες από την υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Ποια σας συγκινεί περισσότερο και γιατί;

2 Ποιοι λένε τη φράση «Και δίχως πόδια θα ξανάρθουμε»; Τι συναισθήματα εκφράζουν;

3 Σε ποια σημεία του κειμένου εκφράζεται αγωνιστική διάθεση και σε ποια σημεία απογοήτευση; Ποιο συναίσθημα υπερτερεί και γιατί;

4 Ο ποιητής περιγράφει ρεαλιστικά τα γεγονότα. Με ποια εκφραστικά μέσα πετυχαίνει αυτήν τη ρεαλιστική περιγραφή;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

◆ Βρείτε φωτογραφικό υλικό από το αλβανικό μέτωπο ή ζωγραφικούς πίνακες που προβάλλουν κυρίως τον ηρωισμό των Ελλήνων στρατιωτών. Ζητήστε τη σχετική Βοήθεια του καθηγητή των Καλλιτεχνικών. Συγκρίνετε αυτή την αισιόδοξη πλευρά του πολεμικού αγώνα με την εικόνα της υποχώρησης στο ποίημα του Ρίτσου.

ΜΕΛΠΩ ΑΞΙΩΤΗ

Από δόξα και θάνατο

Το μυθιστόρημα της Αξιώτη Εικοστός αιώνας (1946) αποτυπώνει τις εθνικές περιπέτειες από το 1916 ως το 1946, μέσα από τη ζωή της κεντρικής ηρωίδας, Πολυξένης. Στο παρακάτω απόσπασμα τα βιώματα της Πολυξένης είναι στενά συνδεδεμένα με την εποχή, το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, την Κατοχή και την Αντίσταση, στην οποία μετέχει ενεργά, διακινώντας παράνομο Τύπο. Στο απόσπασμα περιγράφονται αναδρομικά (μέσα από το κελί της φυλακής της) δύο λαϊκές συγκεντρώσεις στην Αθήνα τον καιρό της Κατοχής: το συσσίτιο των καλλιτεχνών στο Μουσείο και η πρώτη διαδήλωση το Μάρτη του 1943, με τους πρώτους νεκρούς.

Χειμώνας. Τα συσσίτια
στήνονταν παντού. Ο τόπος
ρουφούσε ζωή από μια караβάνα.*
Ο πληθυσμός μαζευότανε,
ξεχνούσαν κάθε παρελθόν, και
περίμεναν στην ουρά. Μ' ένα
ντενεκεδάκι.* Κολλούσαν ψείρα και
θερμότητα, ο ένας απ' τον άλλον.

Εκείνη την ημέρα θα στήνόταν
πρώτη φορά και το συσσίτιο των
καλλιτεχνών. Το είχαν βάλει στο
Μουσείο. «Πτέρυξ Μυκηναϊκή»,
σημείωναν τα τόξα που οδηγούσαν
στην αίθουσα. Τα μάρμαρα στη
μοναξιά πάγωναν περισσότερο και

---

*καραβάνα: πιάτο που

χρησιμοποιούν οι στρατιώτες

*ντενεκεδάκι: τενεκεδένιο δοχείο,

συνήθως από κονσέρβες, με το

οποίο έπαιρναν το φαγητό στα

συσσίτια

τα σπασμένα τζάμια κουβαλούσανε μέσα το τέλος του Φλεβάρη και τον κάθιζαν σ' ανθρώπινα κόκαλα.

Έρθε το μεσημέρι. Η ώρα που μαζεύει κι απομονώνει μπροστά στο ψωμί όλη την οικογένεια. Τότε έγινε μια ταραχή κι όλοι μετατοπίστηκαν κι ανάμεσα τους πέρασε κάποιος. «Ο πρόεδρος» ψιθύρισαν. Ο πρόεδρος σκαρφάλωσε σ' ένα τραπέζι και στάθηκε ορθός. Η μάζα άπλωνε από κάτω. Πόσα ανθρώπινα μάτια πήγαν και κόλλησαν σαν στρείδια πάνω του! Είχε ένα σκληρό πρόσωπο. Όλοι τότε κατάλαβαν πως από τη σκληράδα αυτή εξαρτάται το φαΐ τους. Η μαζεμένη μάζα από κάτω τaráχτηκε. «Ας τελειώσει επιτέλους αυτή η ιστορία!» ακούστηκε κάποια φωνή. «Ας τελειώσει επιτέλους!» είπαν κι άλλες φωνές, κι ο τόπος γύρω

αγριεύτηκε. Ο πρόεδρος φοβέριζε και κουνούσε τα χέρια. «Ν' αρχίσουμε!» φώναζε η μάζα. «Πεινούμε!» φώναξε ένας. Ο πρόεδρος ξεδίπλωσε ένα χαρτί. Μονομιάς έγινε σιωπή σαν του νεκροταφείου. Στα χέρια, οι ντενεκέδες, σαν κομπολόγια εκρέμονταν. Σαν να 'βγαινε από στέρνα,* μέσα στις γυμνές αίθουσες αντήχησε παράγγελμα:

«Άγγελος Σικελιανός». Ήτανε το πρώτο όνομα. Μια γυναίκα προχώρησε, ξεσκέπασε τον ντενεκέ, της έριξαν δυο κουταλιές. Ήτανε το φαΐ του. Του Άγγελου Σικελιανού.

Ύστερα από τους ποιητές πήρανε οι πεζογράφοι. Ύστερα οι γλύπτες. Οι ζωγράφοι. Οι μουσικοί. Και οι χήρες τους. Εβάστηξε τρεις ώρες. Ήρθανε γεροντάκια, που τα είχε

---

* στέρνα: χτιστή δεξαμενή νερού

λησμονήσει ο κόσμος και ο
χάροντας. Ἦρθανε νέες περσινές,
κουκουλωμένες με μποξά.* Ἦτανε
χτεσινές δόξες, που ακούμπησαν
σε μια γωνιά και ρούφηξαν τον ντε-
νεκέ δημόσια, μπροστά σ' όλους,
δεν είχανε υπομονή να τον πάνε
σπίτι τους. Ἦτανε κάποιοι που δεν
έδειχναν την παλάμη τους σ'
άνθρωπο, και την άπλωναν τώρα
γυρεύοντας ψωμί, ψωμί. Κι έκοψαν
μερικοί καταμεσής το στίχο, για να
έρθουν, κι όσοι ως τώρα εξέρονταν*
μόνο μες στα χαρτιά, βλέπονταν
στο πρόσωπο.

Εβάστηξε τρεις ώρες. Στην πιο
μεγάλη οχλοβοή,* που ήταν
μπερδεμένοι όλοι σαν το κουβάρι,

---

* μποξάς: πανωφόρι * εξέρονταν:
γνωρίζονταν * οχλοβοή: φασαρία
από τις φωνές του πλήθους

τρύπωσε ένας ανάμεσα κι έδινε
κάτι στα κρυφά. Πέρασε σαν αέρας,
δεν πρόλαβε κανείς να δει. Το
’χωνε μες σε φούχτες ή όπου αλλού
έβρισκε. Το πιάσανε απ’ τις
φούχτες τους, και ήταν εφημερίδα.
Ήταν ο μυστικός τύπος της
κατοχής. Ποιος τους τον έφερε; Δεν
έμαθαν. «Τα μυστικά συνεργεία
δουλεύουνε», σκέφτηκε τότε η
Πολυξένη, που ήταν κι εκείνη
ανάμεσα στους συγκεντρωμένους.
Τον είχε ύστερα τρία χρόνια, η
Πολυξένη, στον κόρφο της. Τον
παράνομο εκείνο τύπο. Μαζί του
εκοιμότανε. Τον έχωνε στα στήθια.
Ήταν μικρά και φούσκωναν.
Ίδρωνε και τον λέρωνε. Τον είχε και
τη μέρα που πιάστηκε. Τον ήβρανε.
«Μίλησε! Ποιοι είναι οι άλλοι!»
«Όχι, δε θα μιλήσω», τους είπε. Δε
μίλησε. Μόνο που λιγοθυμούσε.

Ξυπνούσε κι έπεφτε πάλι σε βύθιση.
Από πάνω τη χτυπούσαν. Ήτανε
μια νεκρή, που δε θάφτηκε ακόμα
και νιώθει φούχτα φούχτα το χώμα
που της ρίχνουνε, και τη χώνει όλο
πιο βαθιά. Έτσι έμεινε από τότε.
Της τσάκισαν το χέρι, κόλλησε
στραβά μόνο του, σαν του σκύλου
του δρόμου. Κόλλησε μες στη φυλα-
κή. Δεν πειράζει, είπε η Πολυξένη,
σάμπως θα μου ξαναχρειαστεί το
χέρι μου; Αύριο δε θα υπάρχω.

Είχε έρθει ύστερα ο Μάρτης.
Ήρθε κι εκείνη η μέρα. Αποβραδís
καθένας κοιμήθηκε μονάχος του,
την άλλη μέρα βρέθηκαν πολλοί
μαζί. Ήταν διαδήλωση. Η πρώτη
διαδήλωση. Ήρθανε παρέες
παρέες. Όπως πάνε στη
λειτουργιά. Πούθε* εκινήσανε, πώς

---

*πούθε: από πού

χωριστήκανε, εκείνο δεν το 'δε κανείς. Σπάθες κι αλόγατα παραμονεύανε κι εχθροί τρομεροί με πολύβόλα. Κλείσανε τα μαγαζιά. Δεν τα 'κλεισαν κυβερνήσεις, δε λάβανε κρατική εντολή, τα 'κλεισαν εκείνοι μονάχοι. Δεν κρέμονταν σημαίες. Έβλεπε η Πολυξένη τον ουρανό, τα σύννεφα, και μια ανθρώπινη μάζα να κινιέται στη γη, σαν χωράφι ανθισμένο, σαν ντάλιες* στη βιτρίνα, πού και πού ξάστραφτε ένα χρώμα, πού και πού εμάζεψε, σαν φουσαρμόνικα. Πέσανε οι πρώτες πιστολιές. Τότε κινήθηκε απ' τη μάζα ένα τμήμα κι έτρεξε. Πέσανε προκηρύξεις, όπως πέφτουνε τα φύλλα στους κήπους το φθινόπωρο. Ο πρώτος ήλιος της χρονιάς φώτισε μια σημαία. Μια μόνη

---

*ντάλιες: είδος λουλουδιού

σημαία που έτρεχε. Όλος ο κόσμος γύρω προσήλωσε το μάτι του στο χέρι που τη σήκωνε. Του 'λειπαν τα δυο δάχτυλα. Ένας δίπλα μουρμούρισε: «Οι εξόριστοι, οι εξόριστοι!». Έτρεχε η Πολυξένη μαζί μ' όλους που τρέχανε, έβλεπε τη σημαία, τα δάχτυλα που ελείπανε, ήτανε ο Αιμίλιος. Πέφτανε οι πιστολιές. «Οι εξόριστοι, οι εξόριστοι!» είπανε πάλι δίπλα της. Έβλεπε η Πολυξένη τα κορμιά που κυλήσανε, έβλεπε τον Αιμίλιο, γέμιζε το ένα μάτι της με χαρά, το άλλο τρόμο, πέρναγαν

**Ανώνυμος,
Αφίσα εποχής**

**τότε δίπλα σε ζαχαροπλαστείο,
μύριζε βανίλια άλλοτε, και τώρα
μύρισε αίμα ο τόπος.**

**Σήκωσαν τους πρώτους
νεκρούς. Δεν ήξερες ποιοι σου
έδεναν, άγνωστοι, τις πληγές σου.
Ήτανε μες στο πλήθος κι ανάπηροι
που τρέχανε, ήτανε και κουτσοί με
τόσες κουτσαμάρες, που ποτέ δεν
ταιριάζουνε, στο ρυθμό ούτε στο
βλέμμα, και τώρα ταίριαζαν κι αυτοί
μέσα στο ίδιο κύμα. Έτρεχε η Πολύ-
ξένη, γύριζε δίπλα κι έβλεπε. Είχαν
έρθει εκείνοι οι παλιοί, οι γνώριμοι
της, απ' τα λασπόσπιτα, απ' τα
τέρματα, όσοι κάνανε τον πόλεμο,
και τώρα τη διαδήλωση, όσοι
είχανε λογαριασμούς από τη
Μικρασία, όσοι είχανε δολοφονημέ-
νους από δέκα πολέμους πατέρες,
παιδάκια με δίχως βρακί, φοιτητές
χωρίς θρανίο, κοπέλες με διπλή**

καρδιά, κι απάνω απ' όλους έβλεπε η Πολυξένη έναν Αιμίλιο, μια δική της αγάπη που σκόνταφτε, μα έμενε ορθός.

Πέσανε ομοβροντίες, φώναξαν κάτι που έμοιαζε με «Λευτεριά» κι εσκόρπισαν. Κρύφτηκε η Πολυξένη στα σοκάκια κι έφευγε. Οι δρόμοι είχαν γίνει φιλικόι εκείνη τη μέρα. Οι διαβάτες, δικόι σου. Τρίξανε πάλι οι μεντεσέδες* του νεκροτομείου κι εμπήκαν πάλι πτώματα. Τα πρώτα της Αντίστασης. Τα προηγούμενα ήτανε της Πείνας. Άρχιζε καινούρια σειρά.

Όταν σκόρπισε η διαδήλωση, έφυγαν, μα δε χώρισαν. Δε χάθηκαν

---

* μεντεσέδες: μεταλλικά ελάσματα που στηρίζουν τις πόρτες ή τα παράθυρα

όπως τότε, σ' εκείνη την κηδεία* που ήταν σαν το θέατρο που σκολά, και σκορπίζεις. Ήταν τώρα δεμένοι με κλωστές ψιλές, στέρεες. Πόσοι την ίδια ώρα, σ' άλλα μέρη, σ' άλλη γη...

Κοντά πριν φτάσει σπίτι της, ήταν μέρα λιακάδα, ίσως η πρώτη της χρονιάς, κι ένας μεγάλος στρατηγός έβγαζε τρεις σκύλους περίπατο. Περπάταγαν μαζί, μπρος αυτός, πίσω εκείνοι. Κοίταξε η Πολυξένη με τα δυο τρύπια μάτια της από δόξα και θάνατο, κι είδε την πρώτη απόσταση της εποχής που χώριζε τους εχθρούς απ' τους φίλους.

---

*κηδεία: προφανώς η κηδεία του Κωστή Παλαμά, το Φεβρουάριο του 1943, που εξελίχθηκε σε αντικατοχική διαδήλωση

Σκεφτότανε τώρα, ανάσκελα, στην φυλακή τα σίδερα, με το σπασμένο χέρι της: «Τι καιρός, πόσα χρόνια, και να μην έχει τελειωμό!».

**Μ. Αξιώτη, Εικοστός αιώνας,
Κέδρος**

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1 Πώς αντιμετωπίζει η Πολυξένη τα δεινά της Κατοχής;

2 Στο απόσπασμα περιγράφονται δύο λαϊκές συγκεντρώσεις. Ποιο συναίσθημα κυριαρχεί σε κάθε περίπτωση ανάμεσα στους ανθρώπους;

3 Ποιοι άνθρωποι ξεχωρίζουν ανάμεσα στο πλήθος; Για ποιους λόγους η αφηγήτρια κάνει ειδική αναφορά σ' αυτούς;

4 Οι άνθρωποι αφηφούν τον κίνδυνο μετά τη διαδήλωση. Αιτιολογήστε την αλλαγή της διάθεσής τους.

5 Τα γεγονότα εκτυλίσσονται σε διάφορους χρόνους στο απόσπασμα. Παρουσιάστε τα με τη σωστή χρονολογική σειρά, παρακολουθώντας τόσο τη δομή όσο και την ξεχωριστή χρονική διάσταση στο τέλος του αποσπάσματος.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Για την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης ακούστε τα *Τραγούδια του δρόμου* του Μάνου Λοΐζου, τα *Τραγούδια του Αγώνα* του Μίκη Θεοδωράκη και την *Καταχνιά* του Χρήστου Λεοντή.
- ◆ Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Ιστορίας, εντοπίστε και συζητήστε για μαζικές διαδηλώσεις οι οποίες έγιναν σε άλλες ιστορικές περιστάσεις, είχαν ανάλογα χαρακτηριστικά και μεγάλη λαϊκή ανταπόκριση.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΕΙΜΩΝΑΣ

Έξι χιλιάδες νέοι

Το απόσπασμα προέρχεται από το βιβλίο του Χειμώνα Ο γάμος (1974). Σε μικρή χρονική απόσταση από την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο, το Νοέμβριο του 1973, το σύντομο αυτό κείμενο, με συμβολική γλώσσα και βαθύ σεβασμό, μνημονεύει τη θυσία των νέων.

Έξι χιλιάδες νέοι κι έφηβοι παιδιά και κλείστηκαν με φωνές. Απ' έξω ένας στρατός να πολιορκεί κι άλλος λαός και φώναζε. Ξαφνικά κατέβηκε μια σιωπή κι αυτοί οι νέοι βάρυναν. Αισθάνθηκαν ν' αποχτούν ένα ακατανίκητο βάρος και σαν ένα

**Θόδωρος Παπαγιάννης,
Τα φαντάσματα μου (κατασκευή)**

**τεράστιο και ταραγμένο σύμπλεγμα
όπως εκείνα τα σπαραγμένα
ανθρώπινα μαζώματα της κατά-
στροφής. Αβάσταχτα σώματα κι
άρχισαν να βουλιάζουν ξαφνικά
μέσα στη γη κι οι ακίνητες χειρονο-
μίες τους αναπήδησαν από τη γη
σαν τελευταίοι θάμνοι και χάθηκαν.
Σ' εκείνο το μέρος η γη δεν άντεξε
και υποχώρησε σαν μια καθίζηση
και χωρίς κανέναν κρότο ο σωρός
βούλιαζε μαρμαρωμένος κι αργά**

σαν καράβι και τεντωμένα άλογα που πέφτουν σε γκρεμό κι έσπανε σε μεγάλα κομμάτια το κάθε κομμάτι μεγαλύτερο από το ολόκληρο. Γλιστράν βαθιά και βυθίζονται βαριά κι αργά στα μαλακά βάθη της γης που έχουν ένα τρυφερό χώμα και πιο βαθιά απ' όλες τις ρίζες κι από όλους τους τάφους κι ακόμα πιο βαθιά κι από τις παραχωμένες άγκυρες του κακού και σκαλωμένες. Απότομα η γη έγειρε κι έκανε μια κλίση προς τα εκεί. Αλλά κανείς δεν πλησιάζει το βάραθρο και όλοι αποστρέφονται. Κανείς ποτέ δε θα τολμήσει να σκύψει και να δει κι ούτε κι οι μάνες. Κανείς να μην τολμήσει.

Γ. Χειμωνας, *Ο γάμος, Κέδρος*

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1** Γιατί, στην αρχή του κειμένου, ο συγγραφέας δίνει έμφαση στις φωνές;
- 2** Τι συμβολίζει η καθίζηση της γης στο Πολυτεχνείο; Γιατί κανείς δεν πλησιάζει και όλοι αποστρέφονται το βάραθρο;
- 3** Γιατί ο συγγραφέας απομακρύνει ακόμα και τις μάνες από τον τόπο της θυσίας των νέων;
- 4** Ποια είναι η προσωπική στάση του συγγραφέα, που δηλώνεται με την τελική, απόλυτη απαγόρευση: «Κανείς να μην τολμήσει»; Τι υπερασπίζεται με αυτή την αδιάλλακτη στάση του;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

◆ Συγκεντρώστε και παρουσιάστε στην τάξη σας φωτογραφίες από την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο. Σχετικό υλικό θα βρείτε σε διάφορα φωτογραφικά λευκώματα. Σε συνεργασία με τον καθηγητή των Καλλιτεχνικών, αναζητήστε επίσης εικόνες από ζωγραφικά και εικαστικά έργα με θέμα τη θυσία των νέων στο Πολυτεχνείο. Συζητήστε για τον καλλιτεχνικό τρόπο με τον οποίο κάθε δημιουργός αποδίδει το ιστορικό γεγονός.

◆ Η κατασκευή του θ. Παπαγιάννη Τα φαντάσματα μου έχει φτιαχτεί από ξύλα που περιμάζεψε ο καλλιτέχνης από το χώρο του

**Πολυτεχνείου μετά τα γεγονότα.
Ποια συναισθήματα ξυπνά στους
μεγαλύτερους που έζησαν τα
ιστορικά γεγονότα και ποια μηνύ-
ματα πιστεύετε ότι εκπέμπει στους
νεότερους αυτό το εικαστικό έργο;**

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ

«Το συρματοπλεγμά του αίσχους»

Το μικρό αυτό διήγημα του Μηλιώνη ανήκει στη συλλογή του Το μικρό είναι όμορφο (1997). Ο συγγραφέας είχε εργαστεί ως φιλόλογος καθηγητής στο Γυμνάσιο Αρρένων της Αμμοχώστου το διάστημα 1960-1964 και επισκέφθηκε ξανά τη διχοτομημένη Κύπρο το 1995, είκοσι ένα χρόνια μετά την τουρκική εισβολή (1974), με την οποία η Τουρκία κατέλαβε και έκτοτε κατέχει το βόρειο τμήμα του νησιού. Καταγράφοντας τις εντυπώσεις από την τελευταία του επίσκεψη στην Κύπρο, ο συγγραφέας νιώθει ανάμεικτα συναισθήματα, οικειότητας αλλά και δυσφορίας προς το περιβάλλον, καθώς συγκρίνει τη σύγχρονη τουριστική ανάπτυξη του νησιού με

τις ζωηρές αναμνήσεις του από το παρελθόν. Η αμήχανη στάση και η πικρή ειρωνεία του εντείνονται όταν σκέφτεται τον καημό των παλιών μαθητών του, οι οποίοι ζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα με την (ακόμα αδικαίωτη) ελπίδα μιας ειρηνικής επίλυσης στο εθνικό και κοινωνικό πρόβλημα της Κύπρου.

Είμαι τόσα πράγματα που μου φαίνονται οικεία μόλις πατήσω το πόδι μου στην Κύπρο! Όχι βέβαια τα τουριστικά μεγαθήρια που έχουν κάνει κατοχή στις παραλίες της - αυτή η νέα αποικιοκρατία, τόσο θορυβώδης, τόσο αλαζονική, τόσο επικίνδυνη, που η άλλη στο Ακρωτήρι,* με τους κεραμιδένιους

---

* Ακρωτήρι: περιοχή δυτικά της Λεμεσού, όπου υπάρχει αγγλική στρατιωτική βάση

οικισμούς και τα κοντά εγγλέζικα παντελονάκια, μοιάζει με αφίσα ξεχασμένη, από προπολεμική ταινία. Αλλά τα άλλα, τα γηγενή, που αντιστέκονται: είναι η γλώσσα που τη μιλώ χωρίς προσπάθεια, μόλις βρεθώ με τους ανθρώπους της, πράγμα που κάνει εκείνους να συνοφρυώνονται* καχύποπτα και τον Γιώργο να με κοιτάζει ανήσυχος – κι εγώ χαμογελώ. Είναι οι «τερατσιές»* στο κίτρινο τοπίο, που αντανακλούν τον εκτυφλωτικό ήλιο στο χαλκοπράσινο φύλλωμα τους, οι φοινικιές, που λικνίζονται τ' απογεύματα, τα γιασεμιά κι οι μπουκαμβίλιες. Και είναι ακόμα - ω του θαύματος! - οι πέρδικες στα χέρσα,* που φτερο-

---

*να συνοφρυώνονται: να κατσουφιάζουν *τερατσιές: χαρουπιές

*χέρσα: άδεντρες εκτάσεις γης

κοπούν στο πέρασμά μου, τα «περτίτσια», που κακαρίζανε στις πλαγιές του Αγίου Ιλαρίωνα* κι οι μαθητές μου τα πιάνανε ζωντανά κυνηγώντας τα στην απέραντη Μεσαορία,* ώσπου να παραδοθούν με ανοιχτές φτερούγες. Ένας απ' αυτούς κι ο Χαμπής από την τουρκοκρατούμενη Κοντέα,* που τώρα σκαλίζει στα χαρακτηριστικά του τη μαγεία της Κύπρου, ολομόναχος στα Πλατανίσκια,* σ' ένα ερημωμένο χωριό.

Τραβούμε κατά τη Δερύνεια, όχι από την Αγιανάπα την ξιπασμένη*

---

* Αγιος Ιλαρίων, Μεσαορία, Κοντέα: περιοχές στην κατεχόμενη Κύπρο

* Πλατανίσκια: οι υπόλοιπες περιοχές που αναφέρονται ανήκουν στην ελεύθερη Κύπρο * ξιπασμένη: περήφανη, ψηλομύτα (εξαιτίας της μεγάλης τουριστικής ανάπτυξης)

Γκράφιτι από το τείχος του Βερολίνου

(και ξιμαρισμένη),* αλλά από τον εσωτερικό δρόμο, το δρόμο της ψυχής, δίπλα στο δασάκι της Άχνας και στην «πράσινη γραμμή». Και ποιος να ήταν τάχα που έδωσε στο συρματοπλεγμά αυτό το οικολογικό όνομα που θυμίζει την «Green Peace»;* Υποθέτω πως ήταν

---

*ξιμαρισμένη: βρομισμένη (κυπριακό ιδίωμα) *Green Peace: διεθνής οικολογική οργάνωση

κάποιος εκπρόσωπος του ΟΗΕ*, από κείνους που ρητόρευαν για το «τείχος του αίσχους».* Κρατώ ακόμη στο συρτάρι μου ένα από τα άλμπουμ που μας στέλνανε να τα μοιράσουμε στους μαθητές της Αμμοχώστου: παιδικές ζωγραφιές για το «μοιρασμένο Βερολίνο». Ένα παιδικό χέρι που τεντώνεται κάτω από το συρματοπλεγμα, για να πιάσει την μπάλα, στην άλλη μεριά. Τα μοιράζαμε και τους μιλούσαμε με θέρμη για τα δικαιώματα των

---

*ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών *«τείχος του αίσχους»: το τείχος που χώριζε το Ανατολικό και το Δυτικό Βερολίνο· η πτώση του (1989) σήμανε το τέλος της μακρόχρονης πολιτικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στον ανατολικό και στο δυτικό κόσμο

παιδιών, για τα αισθήματα των ανθρώπων που δεν μπαίνουν σε συρματοπλέγματα, για την ειρήνη, που ήταν καιρός ν' ανθίσει. Τι να πω τώρα στους μαθητές μου, που τα μάτια τους με συνοδεύουν; Τι να του πω του Γιωργή; Τι να πω και του Χαμπή; «Το τείχος του αίσχους έπεσε, δάσκαλε», μου λέει. «Τι θα γίνει με το συρματοπλέγμα;» Και βάζει κόκκινα βέλη που στάζουν αίμα, ολόγυρα στη ζωγραφιά του, να δείχνουν κατά την Αμμόχωστο.

Κατά κει τραβούμε. Ανεβαίνω στην τaráτσα της Δερύνειας.*

---

* Δερύνεια: περιοχή έξω από την Αμμόχωστο, απ' όπου μπορεί κανείς να διακρίνει την κατεχόμενη και ελεύθερη πλευρά.

Τουρίστες που κοιτάζουν, με
εισιτήριο, την «πόλη - φάντασμα».
«Περάστε, κύριοι, να θαυμάσετε την
ασώματον κεφαλήν!»* Αγναντεύω
στο βάθος την έρημη πολιτεία.
Βάζω τα κιάλια. Αναγνωρίζω
γειτονιές. Έτσι ν' απλώσω το χέρι
μου, θ' αγγίξω τα μπαλκόνια της.
Έτσι και κάνω ένα βήμα, θα βρεθώ
στους δρόμους της και στα
αισθήματα που δεν μπαίνουν σε
συρματοπλεγμα. Και στα χρόνια
της νιότης μου, που μου τα
κλείσανε στην άλλη πλευρά.

*Χ. Μηλιώνης, Το μικρό είναι
όμορφο, Κέδρος*

---

*ασώματος κεφαλή: λαϊκό θέαμα
στα πανηγύρια

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1** Ποια πράγματα ή εικόνες της Κύπρου δημιουργούν στον αφηγητή το αίσθημα της οικειότητας, τον κάνουν δηλαδή να νιώθει ότι βρίσκεται σ' ένα γνώριμο και φιλικό τόπο; Για ποιο λόγο νομίζετε ότι νιώθει έτσι;
- 2** Βρείτε στο κείμενο σημεία που δείχνουν την πικρή ειρωνεία του αφηγητή και εξηγήστε τη.
- 3** Τι εννοεί ο αφηγητής λέγοντας ότι τα χρόνια της νιότης του «τα κλείσανε στην άλλη πλευρά»;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ♦ Δημιουργήστε ένα γεωφυσικό χάρτη της Κύπρου με όλες τις περιοχές και τα χαρακτηριστικά

τους για τα οποία κάνει λόγο ο αφηγητής. Στη συνέχεια φτιάξτε έναν πολιτικό χάρτη στον οποίο να αποτυπώνεται η διχοτόμηση του νησιού. Συζητήστε, με τη βοήθεια και του καθηγητή της Ιστορίας, για το κυπριακό ζήτημα με αφορμή το κείμενο και τους δύο χάρτες.

◆ Βρείτε πληροφορίες για περιοχές, κράτη ή πόλεις που διχοτομήθηκαν κάτω από συνθήκες πολέμου ή ιδεολογικοπολιτικών και εθνικών συγκρούσεων (Κορέα, Βερολίνο κ.ά.). Συζητήστε κατόπιν ποια πιθανά οικογενειακά και κοινωνικά δράματα θα έχουν προκαλέσει στους ανθρώπους αυτοί οι Βίαιοι διαχωρισμοί.

◆ Ζωγραφίστε μια εικόνα με θέμα τον τίτλο του διηγήματος.

ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΖΩΗΣ

**Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Οπωροπωλείον ο Απόλλων**

Τα τέσσερα κείμενα που περιλαμβάνονται στην ενότητα αυτή αντιπροσωπεύουν τρόπους ζωής και αντιλήψεις που ανήκουν κυρίως στο παρελθόν, μερικοί όμως από αυτούς επιβιώνουν, αυτούσιοι ή παραλλαγμένοι, μέχρι σήμερα. Τα

Λογοτεχνικά κείμενα μεταφέρουν στους σύγχρονους αναγνώστες εθνογραφικές και ανθρωπολογικές πληροφορίες και προσφέρουν αξιόλογες μαρτυρίες για την παραδοσιακή ελληνική κοινωνική και πολιτιστική ταυτότητα, αποτυπώνοντας παλαιότερα ατομικά και κοινωνικά βιώματα.

ΔΙΔΩ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη

Κεντρικός ήρωας στο μυθιστόρημα της Δ. Σωτηρίου Ματωμένα χώματα είναι ο Μανόλης Αξιώτης, αγρότης από τον Κιρκιντζέ, ο οποίος εκθέτει, με αυτοβιογραφικό λόγο, την οικογενειακή και την προσωπική του ιστορία και, διά μέσου αυτής, καταγράφει την περιπέτεια του μικρασιατικού ελληνισμού. Το απόσπασμα προέρχεται από το πρώτο μέρος του μυθιστορήματος και αναφέρεται στην πρώτη επίσκεψη του νεαρού αφηγητή στη Σμύρνη το 1910. Πηγαίνοντας στη μεγάλη πολιτεία βρίσκει εργασία, απογαλακτίζεται από την οικογενειακή του εστία και ενηλικιώνεται.

Σ επτέμβρης ήταν του 1910, όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη. Θυμούμαι πόσο σκιάχτηκα* μόλις βρέθηκα μοναχός σε μια τόσο μεγάλη πολιτεία. Άγνωστοι, αλλιώτικοι ανθρωποι, άγνωστα και τα σοκάκια. Κανένα δεν ήξερα και κανένας δε μ' ήξερε να με καλωσορίσει· ένιωθα σαν το ξεριζωμένο δεντρί.

Ακούμπησα σ' ένα χάνι* το τρίχινο ζεμπίλι* με τις αλλαξιές και τα φαγώσιμα που μου 'δωκε η μάνα μου, και βγήκα ν' ανταμώσω το σταφιδέμπορα που θα μ' έπαιρνε στη δούλεψη του. Με την αντρέσα* στο χέρι, με τα πρώτα παπούτσια που φόραγα στη ζωή μου να με

---

* σκιάχτηκα: φοβήθηκα * χάνι:

πανδοχείο * ζεμπίλι: σάκος

* αντρέσα: διεύθυνση

στενεύουνε, με το ντρίλινο*
φράγκικο* πανταλόνι, κάπως κοντό
για τις μακριές κανάρες* μου, να με
κόβει κι αυτό στον καβάλο,
περπατούσα, άτσαλα, δειλιά.
Ωστόσο ήμουν περήφανος για το
νέο σουλούπι* μου και κάθε τόσο
έσκυφτα και καθάριζα με το χέρι τα
παπούτσια μου κι έριχνα κλεφτές,
φοβισμένες ματιές ολούθε* ν'
αντιληφθώ πού βρίσκομαι κι αν με
προσέχουν οι περαστικοί.

Μόλις βγήκα στην προκυμαία τα
ξέχασα όλα, ακόμα και τη δειλία
μου. Ήρθαν οι εντυπώσεις και με
πήραν απαλά και με μερώσανε και

---

*ντρίλινο: από φτηνό βαμβακερό
ύφασμα *φράγκικο: γαλλικό

*κανάρες: μακριά πόδια (κανιά)

*σουλούπι: εμφάνιση *ολούθε:

παντού

δεν ήξερα τι να πρωτοδώ και τι να πρωτοχαρώ. Τη θάλασσα; Τα βαποράκια της Χαμιδιέ που σκίζανε το νερό δίχως να βουλιάζουν; Τα μεγάλα μαρμαρένια σπίτια, με τα ξύλινα κλειστά, όλο μυστήριο, μπαλκόνια τους; Τις καρότσες με το ρυθμικό χτύπο τους πάνω στο γρανιτένιο πλακόστρωτο; Τα τράμια* που τα σέρνανε άλογα; Ή όλον εκείνον το χαρωπό, ξέγνοιαστο κόσμο που μπαινόβγαινε με σαματά* στις λέσχες και στα καφενεία κι έμοιαζε να ζει πανηγύρι; κι όχι μια κοινή, καθημερινή μέρα δουλειάς!

Στάθηκα άκρη άκρη στο μουράγιο, βόλεψα τα χέρια μου στις τσέπες κι έμεινα εκείιδά

---

*τράμια: μέσα μεταφοράς, τραμ

*σαματάς: θόρυβος

εντυπωσιασμένος. Τα κύματα ανεβοκατεβαίνανε και καθώς ένιφταν* τις μαλτεζόπετρες σκορπούσανε μια ανεσημιά* που μοσκοβόλαγε θαλασσινά. Μύδια, εκατομμύρια μύδια ήταν σφηνωμένα πάνω στις σιδερένιες τραβέρσες* που συγκρατούσαν τις Σκάλες. Αυτές οι Σκάλες, η Εγγλέζικη Σκάλα, η Καινούρια Σκάλα, η Μακριά Σκάλα, λες κι ήταν τα χέρια του μεγάλου λιμανιού. Εδώ γινόταν το μπάρκο* έφευγε ο βλογημένος καρπός της Ανατολής για τις ξένες χώρες κι έμπαινε το χρυσάφι. «Λέγε, Εμμανουήλ, τι γνωρίζεις διά το χρυσόμαλλον.

---

*ένιφταν: έπλεναν *ανεσημιά: ανάσα *τραβέρσες: στηρίγματα
*μπάρκο: φόρτωση του εμπορεύματος στα πλοία

δέρας;» Δάσκαλε, δε σ' αποκρίθηκα κατά που πρόσμενες κείνη τη μέρα Τώρα όμως εδώ καταλαβαίνω την ερώτηση σου, ζωντανεύουν μπρος στα μάτια μου όλες οι ιστορίες που μου διηγήθηκες, καθαρές, στρωτές, παρμένες θαρρείς από τη Χρηστομάθεια* μας. Όμως από κοντά έρχονται χορεύοντας κι οι ζωηρές ιστορίες που άκουσα για τη Σμύρνη από τον παιχνιδιάτορα* το Χρίστο. Τις έλεγε στα πανηγύρια μας κρούοντας το σάζι* του, ένα μακρύ ίσαμ' ένα μέτρο όργανο, που λαλούσε σαν Θεός και μεις τα παιδιά λαχταρούσαμε: «Αχ, τότε θα τηνε γνωρίσουμε τούτη την πολιτεία!».

---

*Χρηστομάθεια: διδακτικό βιβλίο με ηθοπλαστικά διηγήματα *παιχνιδιάτορας: οργανοπαίκτης *σάζι: κρουστό μουσικό όργανο

**Άποψη της προκυμαίας της
Σμύρνης σε επιστολικό δελτάριο
πριν από το 1919**

**Όταν ήμουνά πολύ μικρός και
πήγαινα με τη μάνα μου στην
εκκλησιά σκιαζόμουνά να βλέπω
ζωγραφισμένο στον τρούλο το
πελώριο μάτι του Θεού. Τώρα
ήθελα να γίνω ένα τέτοιο μάτι να τα
δω όλα μονομερίς. Και να γίνω κι
ένα πελώριο αφτί, ν' ακουμπήσω
στον κόρφο τούτης της πολιτείας,
ν' ακούσω την καρδιά της. [...]**

**Οι άνθρωποι στη Σμύρνη
μιλούσανε όλοι ελληνικά, ακόμα κι**

οι Τούρκοι κι οι Λεβαντίνοι κι οι Οβραίοι κι οι Αρμεναίοι. Στο Φραγκομαχαλά ωστόσο, πολλά μεγάλα καταστήματα είχανε ξενικά ονόματα που δεν τα κατά- λάβαινα: «Κοντουάρ», «Λουβρ», «Μπον μαρσέ», «Παραντί ντε Νταμ» κι άλλα. Και τι δεν έβρισκες σε τούτα τα μαγαζιά! Από παραδείσια φτερά για τα μαλλιά των γυναικών, μέχρι σκαρπίνια* για Σταχτοπούτες. Και παιχνίδια, όμορφα κουρντιστά παιχνίδια! Πόσο ευτυχισμένα θα 'πρεπε να 'ναι εδώ τα παιδιά και πόσο παραχαϊδεμένες οι γυναίκες!

Τράβηξα ίσια στην Αγια-Φωτεινή κι άναψα στη χάρη της το κεράκι που μου παράγγειλε η μάνα μου. Κι ύστερα καρφώθηκα να βλέπω και να μη χορταίνω το καμπαναριό.

---

* σκαρπίνια: παπούτσια

Είκοσι μέτρα μπόι, τέσσερα πατώματα, όλο μάρμαρο. Κι ανάγλυφος ο Χριστός να κάθεται στο πηγάδι και να τα λέει με τη Σαμαρείτιδα. Κι οι καμπάνες φανταχτερές, γλυκόλαλες, δώρο των μεγάλων δουκώνε της Ρωσίας, και κατάκορφα, στον τρούλο, ο χρυσός σταυρός να λάμπει στον ήλιο, παρηγοριά και σκέπη για τους ραγιάδες, που το 'χαν καύχημα, γιατί ο σταυρός έστεκε πιο ψηλά από την ημισέληνο που ήταν στημένη στο μιναρέ του Ισάρ τζαμί.

Εκειδά πλάι στον περίβολο της Αγια-Φωτεινής βρήκα και την Ευαγγελική Σχολή. Είχα κάνει όνειρο να μπω εδώ μέσα, κι ο δάσκαλός μου ο Πυθαγόρας Λάριος με σιγοντάριζε.* Μα ο πατέρας μου

---

* σιγοντάριζε: ενθάρρυνε

τόνε πρόγκηξε: «Κυρ δάσκαλε, να με συμπαθάς. Αεροκοπανιτζή* δεν τόνε θέλω τον υγιό μου. Εμείς είμαστε ρεσπέρηδες* και χρειαζούμαστε χέρια...».

Μόλις άκουσα την καμπάνα της Αγια-Φωτεινής να χτυπάει δώδεκα, τινάχτηκα. Μπρε για πότε μεσημεριάστηκα; Είπα να βιαστώ, να τρέξω για τη δουλειά, μα θυμήθηκα πως δεν είχα να δώσω λόγο σε κανένα, μιας κι ήμουνα, για πρώτη φορά, αυτεξούσιος, και τότες μ' έπιασε τρελή χαρά. Χώθηκα μέσα στο πλήθος, στο τσαρσί* κι έπινα τσιτσιμπίρια και σερμπέτια*

---

*αεροκοπανιτζής: αργόσχολος

*ρεσπέρηδες: αγρότες

*τσαρσί: αγορά *τσιτσιμπίρια και σερμπέτια: αρωματικά ποτά

κόκκινα και πράσινα «μπουζ-γκιμπί, κεκίκ-σουγιού»,* και χαιρόμουνά που σπαταλούσα τα λίγα τεσσαράκια που μου 'βαλε στην τσέπη η μάνα μου, κρυφά απ' τον πατέρα. Ύστερα κάτι με σταμάτησε· ο χωριάτης στιμέρνει* τον ακριβοκερδισμένο παρά. Κι είπα να πάω κατευθείαν στο μαγαζί του κυρ Μιχαλάκη Χατζησταυρή, να σιγουρέψω τη θέση μου και συνεχίζω έπειτα το σουλάτσα.*

Τόνε βρήκα τον κυρ φατόρο* πάνω στην άψα* της δουλειάς. Τέτοιες μέρες που κατέβαιναν οι χωριάτες να πουλήσουνε τη σοδειά

---

*«μπουζ-γκιμπί, κεκίκ-σουγιού»: παγωμένοι χυμοί *στιμέρνει: εκτιμά, υπολογίζει *σουλάτσο: περίπατος *κυρ φατόρο: το αφεντικό *άψα: ένταση

τους, οι εμποροι δεν κλείνανε. Μόλις μπήκα στο στενόμακρο μαγαζί με τα πολλά πατάρια, με πήρε από τη μύτη η γνώριμη γλυκόστυφη μυρουδιά της σταφίδας και του σύκου. Ο Χατζησταυρής στεκότανε καταμεσής και ζύγιαζε, όλο φροντίδα. Εργάτες με χαμαλίκες* στην πλάτη μπαινοβγαίνανε από το πίσω πορτί, όπου ήταν το ντάμι* εκεί αφήνανε τις καμήλες, τους αραμπάδες,* τα γαϊδούρια και τις βοϊδάμαξες τους. Δυο ξυπόλητοι χαμάληδες, με δασά γυμνά τα στήθια, σήκωναν στον ώμο τη μανέλα* που πάνω κει κρεμόταν το

---

*χαμαλίκες: ειδικός εξοπλισμός για να κουβαλούν οι εργάτες στην πλάτη τους εμπορεύματα

*ντάμι: ζυγαριά *αραμπάδες: κάρα

*μανέλα: μοχλός

καντάρι.* Ο Χατζησταυρής μ' ολο-
στρόγγυλη κοιλίτσα, διπλά προγού-
λια και ολοκόκκινα, σαν βουτυρω-
μένα, μάγουλα ξεφώνιζε τις οκάδες.*
Είχε μάτι ξύπνιο που σπίθιζε κι
έπαιζε ολούθε ακούραστο. Τα χέρια
και τα ποδάρια του, πολύ αδύνατα
ανάλογα με το σώμα, τον κάνανε να
μοιάζει με βάτραχο. Όλες οι κινήσεις
του και η σβελτάδα* του κι οι τρόποι
του δείχνανε πως είχε δουλέψει κι η
αφεντιά του παραγιός.* Και τόντις,*
όπως έμαθα αργότερα, παραγιός
ήτανε καπότες, μα ήξερε σου λέει ν'
αρπάζει την περίσταση και
συνεταιρίστηκε με το Σελήμ εφέντη
και πατούσανε κι οι δυο, με το

---

*καντάρι: ζυγαριά *οκά: μονάδα
βάρους *σβελτάδα: γρηγοράδα
*παραγιός: βοηθός τεχνίτη,
υπηρέτης *τόντις: πραγματικά

ελεύθερο, πάνω σε καρδιές και σε πορτοφόλια, κι από κει και πέρα τα βολέψανε κι έρεε το χρήμα.

Πλησίασα τον κυρ Μιχαλάκη, του μίλησα θαρρετά, του 'δωκα και το συστατικό γράμμα που είχα από τη δημογεροντία* του χωριού μας.

Αυτό το γράμμα πολύ τον εκολάκεψε, γιατί τ' άρεζε να τον υπολογίζουνε οι ισχυροί. Με ξέταξε με ματιά που τρύπωσε ίσαμε την ψυχή.

- Ναι, ξέρω, έκανε, μου μίλησαν κι άλλοι για σένα. Θα σε κρατήσω. Με βολεύει που ξέρεις τα τούρκικα.

Αύριο πρωί έλα να πιάσεις δουλειά, να σε δοκιμάσω και τα ξαναλέμε για την πλερωμή.

Όταν βγήκα έξω πετούσα από χαρά· αν είχα μουστάκι θα το

---

*δημογεροντία: αιρετοί άρχοντες της ελληνικής κοινότητας

’στριβα, τόσο ένιωθα άντρας. Τώρα μπορούσα να χαρώ τη μέρα μου, την πρώτη και μοναδική λεύτερη και ξέγνοιαστη μέρα της ζωής μου.

Ώρες ολόκληρες τριγύριζα μέσα στα μπεζεστένια* και στα σοκάκια της Σμύρνης, ίσαμε που με βρήκε η νύχτα. Εργάτες με μακριά ραβδιά ανάβανε τα φανάρια του γκαζιού. Ομορφοστολισμένες κυράδες κατεβαίνανε με τις καρότσες τους για τις λέσχες, τα προβέγγερα και τις «γιαβάν σουπέδες».* Κοπέλες ξεντεκολτεδιασμένες,* μελαψές και πεταχτές σεργιανούσανε,

---

* μπεζεστένια: στεγασμένες αγορές

* προβέγγερα και «γιαβάν σουπέδες»: εσπερινές κοινωνικές συγκεντρώσεις για ψυχαγωγία

* ξεντεκολτεδιασμένες: με αποκαλυπτικά ντεκολτέ

γελούσανε, κορτάρανε. Ζευγάρια
εύθυμα αγοράζανε λουλούδια. Στα
καφενεία παίζανε μουσικές, τραγου-
δούσανε πολιτάκια και γκαρσόνια
πηγαινοφέρνανε δίσκους με καρ-
φάκια και μεζέδες. Η προκυμαία
μοσχοβολούσε ούζο, αγγουράκι,
τηγανητό κρέας και θαλασσινά.
Μασουλίζανε οι καθιστοί, κι οι
σουλατσαδόροι σπόρους, τσεμπλε-
μπούδες,* παγωμένα αμύγδαλα,
λιμπινάρια,* μα και γλασσάδες* και
ζαχαρωτά και γλειφιτζούρια.

Τα σπίτια, ακόμα και στους
απόμακρους μαχαλάδες, ανοιχτά,
συντροφεμένα. Στις πόρτες καθι-
σμένες φαμελιές* είχαν στρωμένο

---

*τσεμπλεμπούδες: στραγάλια

*λιμπινάρια: σπόρια από λούπινα

*γλασσάδες: παγωτά *φαμελιές:

οικογένειες

εύθυμο λακιρντί.* Δε μου 'κανε καρδιά να πάω για ύπνο. Είχα μόλις γνωριστεί με τη Σμύρνη και μου φαινότανε πως γεννήθηκα κι έζησα εδώ τα δεκάξι χρόνια της ζωής μου. Όταν έπεσα να κοιμηθώ, στριφογύριζα και της μίλαγα σαν ερωτευμένος. «Είσαι όμορφη, το ξέρεις; Είσαι πολύ όμορφη!» Εδώ στη Σμύρνη θα μπορούσα να κάνω όνειρα, όσα όνειρα ήθελα, δίχως να τρώω ξύλο...

Δ. Σωτηρίου, *Ματωμένα χρώματα*,
Κέδρος

---

*Λακιρντί: κουβέντα, κουτσομπολιό

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1** Ποιες είναι οι πρώτες εντυπώσεις και τα συναισθήματα του αφηγητή μόλις φτάνει στην προκυμαία της Σμύρνης;
- 2** Ποιες μνήμες ξυπνούν στο μυαλό του αφηγητή καθώς αντικρίζει τη μεγάλη πολιτεία;
- 3** Από ποιες φυλές, έθνη και πολιτισμούς απαρτίζεται ο πληθυσμός της Σμύρνης; Ποια εντύπωση σχηματίζει ο αφηγητής για την κοινωνική ζωή της πόλης;
- 4** Ο αφηγητής έζησε στο χωριό του δύσκολα παιδικά και εφηβικά χρόνια, αλλά στη Σμύρνη νιώθει ευτυχισμένος. Βρείτε χωρία στο κείμενο που επιβεβαιώνουν αυτή την παρατήρηση.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Ζωγραφίστε το καμπαναριό της Αγίας Φωτεινής με Βάση την περιγραφή του αφηγητή.
- ◆ Βρείτε φωτογραφικό, εικαστικό και άλλο έντυπο υλικό για τη Σμύρνη πριν και μετά την καταστροφή του 1922. Μπορείτε να απευθυνθείτε στην Ένωση Σμυρναίων, στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών και στην Εστία Νέας Σμύρνης ή να επισκεφτείτε την ηλεκτρονική διεύθυνση του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού (<http://www.hellenichistory.gr>, <http://www.fhw.gr/chronos/05/gr/index.html>).

◆ Συγκεντρώστε εγκυκλοπαιδικές πληροφορίες για την ιστορία και την εκπαιδευτική προσφορά της Ευαγγελικής Σχολής. Μπορείτε να απευθυνθείτε για περισσότερες πληροφορίες στην Πρότυπη Ευαγγελική Σχολή [Νέας] Σμύρνης (τηλ. 210 9347272, 210 9316748).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 2ου ΤΟΜΟΥ

Μαργαρίτα Λυμπεράκη, «Οι Κυριακές στη θάλασσα»	6
Ναζίμ Χικμέτ, «Νανούρισμα στο γιο μου»	18

Θρησκευτική ζωή

Κ.Π. Καβάφης, «Στην εκκλησία»	28
Γιάννης Ρίτσος, «Τ' άσπρο ξωκλήσι»	31
Γρηγόριος Ξενόπουλος, «Κάποια Χριστούγεννα»	36
Γκότχολτ Έφραϊμ Λέσινγκ, «Η ιστορία του δαχτυλιδιού»	51

Εθνική ζωή

Ακριτικό, «Ο Διγενής»	65
--------------------------------	----

Κλέφτικο, «Του Βασίλη»	68
Ανδρέας Κάλβος, «Εις Σάμον»	73
Διονύσιος Σολωμός, «Η καταστροφή των Ψαρών»	77
Γιάννης Ρίτσος, «Ερημωμένα χωριά»	81
Μέλπω Αξιώτη, «Από δόξα και θάνατο»	86
Γιώργος Χειμωνας, «Έξι χιλιάδες νέοι»	101
Χριστόφορος Μηλιώνης, «“Το συρματοπλεγμα του αίσχους”»	107

Παλαιότερες μορφές ζωής

Διδώ Σωτηρίου, «Όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη»	119
---	------------

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.